

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

**ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ**

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

магістра

на тему: **«ВЗАЄМОДІЯ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА ТА БАТЬКІВ В
ПЕРІОД АДАПТАЦІЇ ДІТЕЙ РАНЬОГО ВІКУ ДО ЗАКЛАДУ
ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ»**

Виконала: студентка 2 курсу, групи 8.2319- з
спеціальності 231 «Соціальна робота»
освітньої програми «Соціальна педагогіка»
Ю. О. Самойленко

Керівник: доцент кафедри соціальної
педагогіки та спеціальної освіти, доцент,
к.пед.н. _____ Ю.Р. Мацкевіч

Рецензент:

_____
_____

Запоріжжя
2020

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота: 84 с., 6 таблиць, 9 рисунків, 97 джерел.

Об'єкт дослідження процес взаємодії педагогів закладу дошкільної освіти з батьками дітей раннього віку в період адаптації.

Предмет дослідження – система роботи соціального педагога з батьками дітей раннього віку в період адаптації до закладу дошкільної освіти.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити систему роботи соціального педагога з батьками під час адаптації дітей раннього віку до закладу дошкільної освіти.

Методи дослідження:

- **теоретичні:** аналіз, синтез, порівняння, систематизація, конкретизація та узагальнення – для вивчення теоретичних основ досліджуваної проблеми, визначення понятійного апарату дослідження, сутності понять «адаптація», «адаптація дитини раннього віку до закладу дошкільної освіти», «взаємодія з батьками», «педагогічна компетентність батьків»;

- **емпіричні:** спостереження, бесіда, анкетування, педагогічний експеримент, аналіз результатів дослідження, статистична обробка отриманих результатів.

Теоретичне значення роботи полягає у визначенні сутності понять «адаптація дитини раннього віку до закладу дошкільної освіти», «взаємодія з батьками», «педагогічна компетентність батьків». Отримані в ході дослідно-експериментальної роботи дані розширюють існуючі уявлення про форми взаємодії з батьками та засоби формування педагогічної компетенції батьків щодо адаптації дітей раннього віку до відвідування закладу дошкільної освіти..

Практичне значення дослідження полягає в підвищенні освітнього рівня батьків з питань адаптації дітей раннього віку до ЗДО, вікових

особливостей дітей раннього віку та їх емоційного стану під час адаптаційного періоду; у впровадженні в практику роботи ЗДО системи роботи з батьками дітей раннього віку в адаптаційний період, визначенні змісту та форм роботи з формування педагогічної компетентності батьків.

Галузь використання: матеріали дослідження можуть бути використані в організації просвітницької роботи з батьками в ЗДО в період вступу та адаптації дітей раннього віку до закладу дошкільної освіти та з батьками, які тільки готуються віддати дитину до ЗДО; у розробці програми роботи з батьками в адаптаційний період; в підготовці та перепідготовці педагогів та фахівців які працюють в групах з дітьми раннього віку.

**ЗАКЛАД ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ, ДИТИНА РАННЬОГО ВІКУ,
АДАПТАЦІЯ ДО ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ, ВЗАЄМОДІЯ З
БАТЬКАМИ, ПЕДАГОГІЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ**

SUMMARY

Samoilenko Y. O. Interaction of a social pedagogue and parents during the period of adaptation of young children to preschool education institutions.

The qualification work consists of an introduction, two sections, findings, a list of references (97 titles). The qualifying work volume is 93 pages long, 84 of them – main text. There are 6 tables, 9 illustrations.

The qualification work provides a theoretical generalization and experimental study of the problem of organizing interaction with parents during the adaptation of young children to preschool, revealed psychological and pedagogical features of early childhood adaptation to preschool, characterized the system of working with parents in the adaptation period.

The research object: the process of interaction of teachers of preschool education with parents of young children in the period of adaptation.

The research subject: the system of work of a social pedagogue with parents of young children in the period of adaptation to preschool education.

The purpose of the study: to theoretically substantiate and experimentally test the system of work of a social educator with parents during the adaptation of young children to preschool education.

The research tasks are:

1) describe the concept of adaptation of an early age child to preschool education and the main factors influencing the success of this process.

2) to reveal the concept and essence of interaction with parents during the period of adaptation of young children to preschool education.

3) to consider the complex system of work of the institution of preschool education and family during the period of adaptation of the child to the conditions of stay in the preschool institution

The part 1 – “Theoretical basis of coordination of social pedagogue parents during adaptation infants to preschool education” – made problem analysis of adaptation young children to preschool education in psychological and educational research examined psychological and pedagogical features young children and their influence on the course of adaptation to the preschool institution, the concept of “interaction of teachers of the preschool institution with parents” is defined, the essence, conditions and stages of the process of interaction with parents are considered.

The part 2 – “Experimental work on the organization of interaction of social educator parents during adaptation infants to preschool education” – justified the need of the formation of pedagogical competence of parents in the process of adaptation of young children to preschool education, developed and introduced a system of work with parents in the adaptation period of the child to preschool education, presents the results of the ascertaining, formative and control stages of experimental work on the formation of pedagogical competence of parents.

The analysis of results of experimental work has proved the effectiveness of the proposed system of work with parents of young children in preschool education in the adaptation period.

Key words: preschool education institution, young child, adaptation to preschool education institution, interaction with parents, pedagogical competence.

ЗМІСТ

Вступ.....	9
Розділ 1. Теоретичні основи організації взаємодії соціального педагога з батьками в період адаптації дітей раннього віку до закладу дошкільної освіти.....	14
1.1. Теоретичний аналіз проблеми адаптації дітей раннього віку до закладу дошкільної освіти у психолого-педагогічних дослідженнях.....	14
1.2. Психолого-педагогічна характеристика дітей раннього віку.....	24
1.3. Взаємодія педагогів закладу дошкільної освіти з батьками дітей раннього віку: поняття та сутність.....	33
Розділ 2. Дослідно-експериментальна робота щодо організації взаємодії соціального педагога з батьками в період адаптації дітей раннього віку до закладу дошкільної освіти	46
2.1. Обґрунтування необхідності формування педагогічної компетентності батьків в процесі адаптації дітей раннього віку до закладу дошкільної освіти.....	46
2.2. Впровадження комплексу заходів щодо формування педагогічної компетентності батьків з питань адаптації дітей раннього віку до закладу дошкільної освіти.....	64
2.3. Аналіз результатів дослідно-експериментальної роботи.....	76
Висновки.....	81
Список використаних джерел.....	85

ВСТУП

Державна політика в галузі освіти підкреслює провідну та важливу роль сім'ї у вихованні підростаючого покоління. У ст. 8 закону України «Про дошкільну освіту» зазначено, що «батьки або особи, які їх замінюють, відповідають перед суспільством, державою за розвиток, виховання та навчання дітей, а також збереження їх життя, здоров'я, людської гідності» [77].

В сім'ї відбувається становлення характеру дитини, формування її відношення до оточуючих, перші навички спілкування. Родина забезпечує задоволення важливої потреби маленької дитини – потреби у визнанні, любові, емоційній захищеності.

Однак проблеми сучасного суспільства не можуть не впливати на благополуччя сім'ї, сімейних відносин. Такі чинники як соціальна нестабільність, постійно зростаючий темп життя, підвищена увага до матеріального забезпечення сім'ї спонукають батьків раніше віддавати дитину до закладу дошкільної освіти, а мамі виходити на роботу.

Вступ дитини до закладу дошкільної освіти викликає, як правило, серйозну тривогу у дорослих. Дитина в сім'ї звикає до певного режиму, до способу годування, укладання спати, у неї формуються певні взаємини з батьками, прихильність до них. Від того, як протікатиме процес адаптації дитини до нових умов життя, до незнайомих дорослих та однолітків, залежить подальший розвиток дитини й благополуччя існування у дитячому садку й в сім'ї.

Адаптивні можливості дитини раннього дошкільного віку обмежені, тому різкий перехід малюка в нову соціальну ситуацію і тривале перебування в стресовому стані можуть призвести до емоційних порушень або уповільнення темпу психофізичного розвитку.

Проблемами адаптації, її видів і рівнів займалися П. Анохін, Н. Ватутіна, В. Войтко, А. Налчаджян, І. Мілославова, Р. Тонкова-Ямпольська,

В. Слюсаренко, Г. Царегородцев та інші. Вплив особливостей виховання в сім'ї на адаптацію дитини досліджено у працях Т. Алексеєнко, В. Постоного.

У психолого-педагогічній теорії і практиці існує досить широкий спектр форм і методів взаємодії педагогів з батьками, включення батьків у процес адаптації дітей до закладу дошкільної освіти, розвитку їх психолого-педагогічної компетенції в даному напрямку, які найчастіше реалізуються на практиці на недостатньому рівні. Більшість батьків мотивована до навчання й сповнені ентузіазму, але, разом з тим, не мають уявлення про особливості психічного розвитку дітей, прийоми і методи їх розвитку, навчання й виховання. В останні роки психологи фіксують збільшення кількості звернень батьків з приводу небажання дітей відвідувати заклади дошкільної освіти, що свідчить про проблеми дезадаптації у дитини.

Багаторічний досвід вчених та педагогів-практиків показав, що проблеми у взаємостосунках між батьками та дітьми, батьками та педагогами під час адаптації дитини раннього віку до закладу дошкільної освіти постають внаслідок недостатньої педагогічної компетентності батьків із знання вікових особливостей дітей та умов перебігу адаптаційного періоду у дітей 2–3 років.

Проблема батьківської компетентності знаходиться у полі зору науковців різних галузей. Аналіз філософської, психологічної, соціально-педагогічної літератури свідчить про наполегливі пошуки вченими умов і механізмів батьківського виховання та формування навичок компетентного батьківства.

При аналізі робіт, присвячених феномену батьківської компетентності, з'ясувалося, що досліджені лише його соціокультурні аспекти (Т.Гурко, І. Кон, М. Мід), загальна структура батьківства (М. Єрміхіна, Р. Овчарова), психологічні аспекти батьківства (В. Раміх, Г. Філіппова) та окремі гендерні компоненти (Е. Мілюкова, А. Співаковська, Л. Шнейдер та ін.).

На сучасному етапі проблема батьківської компетентності тільки починає досліджуватись в психолого-педагогічній науці і як самостійний предмет дослідження (що має назву педагогічна компетентність батьків) виступає в роботах російських психологів та педагогів: І. Меркуль, Н. Мізіної,

С. Піюкової, В. Селіної, Н. Хрусталькової. У вітчизняних наукових працях батьківська компетентність, згадується лише як характеристика усвідомленого, відповідального батьківства (Л. Буніна, О. Лещенко, О. Хартман, Г. Радчук) та були здійснені деякі спроби стосовно визначення поняття «батьківська компетентність», зокрема напрацьовані в процесі групової взаємодії на тренінгу для батьків, які вже виховують дітей раннього віку (Т. Веретенко, І. Зверева, Н. Шевченко). У методичному посібнику «Дитячий садок і сім'я» В. Котирло та С. Ладивір розкривають психологічні основи сімейного та суспільного виховання дітей-дошкільників, шляхи удосконалення форм та змісту роботи дошкільних закладів з батьками. Т. Маркова та Л. Загик, окреслюючи завдання спільного виховання дітей дитсадком та сім'єю, узагальнюючи зміст та форми цієї роботи показують, як вони диференціюються в залежності від віку дітей. Особливе місце в роботі з батьками відводиться педагогічній просвіті батьків.

Виходячи з актуальності проблеми взаємодії педагогів закладу дошкільної освіти з батьками ми вирішили зупинитися на проблемі формування педагогічної компетентності батьків під час адаптації дітей раннього віку до закладу дошкільної освіти. На нашу думку, сформованість педагогічної компетентності батьків з питання адаптації дітей раннього віку до закладу дошкільної освіти полегшить процес адаптації дітей в початковий період їхнього перебування в дошкільному закладі.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити систему роботи соціального педагога з батьками під час адаптації дітей раннього віку до закладу дошкільної освіти.

Об'єкт дослідження: процес взаємодії педагогів закладу дошкільної освіти з батьками дітей раннього віку в період адаптації.

Предмет дослідження: система роботи соціального педагога з батьками дітей раннього віку в період адаптації до закладу дошкільної освіти.

Завдання дослідження:

1. Охарактеризувати поняття адаптація дитини раннього віку до закладу дошкільної освіти та основні чинники, що впливають на успішність цього

процесу.

2. Розкрити поняття та сутність взаємодії з батьками в період адаптації дітей раннього віку до закладу дошкільної освіти.

3. Розглянути комплексну систему роботи закладу дошкільної освіти та сім'ї в період адаптації дитини до умов перебування в дошкільному закладі.

Гіпотеза дослідження полягає у припущенні, що організація взаємодії соціального педагога з батьками дітей раннього віку, яка передбачає використання комплексу форм і методів роботи (пізнавальних, дозвільних, науково-інформаційних) та формування педагогічної компетентності батьків сприятиме полегшенню адаптації дітей раннього віку до закладу дошкільної освіти.

Для реалізації дослідження використовувався комплекс методів:

- теоретичні: аналіз, синтез, порівняння, систематизація, конкретизація та узагальнення – для вивчення теоретичних основ досліджуваної проблеми, визначення понятійного апарату дослідження, сутності понять «адаптація», «адаптація дитини раннього віку до закладу дошкільної освіти», «взаємодія з батьками», «педагогічна компетентність батьків»;

- емпіричні: спостереження, бесіда, анкетування, педагогічний експеримент, аналіз результатів дослідження, статистична обробка отриманих результатів.

Теоретичне значення дослідження полягає в тому, що визначено сутність понять «адаптація дитини раннього віку до закладу дошкільної освіти», «взаємодія з батьками», «педагогічна компетентність батьків». Отримані в ході дослідно-експериментальної роботи дані розширюють існуючі уявлення про форми взаємодії з батьками та засоби формування педагогічної компетенції батьків щодо адаптації дітей раннього віку до відвідування закладу дошкільної освіти.

Практичне значення дослідження полягає в підвищенні освітнього рівня батьків з питань адаптації дітей раннього віку до закладу дошкільної освіти, вікових особливостей дітей раннього віку та їх емоційного стану під час

адаптаційного періоду; у впровадженні в практику роботи закладу дошкільної освіти системи роботи з батьками дітей раннього віку в адаптаційний період, визначенні змісту та форм роботи з формування педагогічної компетентності батьків. Матеріали дослідження можуть бути використані в організації просвітницької роботи з батьками в закладі дошкільної освіти в період вступу та адаптації дітей раннього віку до закладу дошкільної освіти та з батьками, які тільки готуються віддати дитину до закладу дошкільної освіти; у розробці програми роботи з батьками в адаптаційний період; в підготовці та перепідготовці педагогів та фахівців які працюють в групах з дітьми раннього віку.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ З БАТЬКАМИ В ПЕРІОД АДАПТАЦІЇ ДИТИНИ РАНЬОГО ВІКУ ДО ДОШКІЛЬНОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

1.1. Теоретичний аналіз проблеми адаптації дітей раннього віку до закладу дошкільної освіти у психолого-педагогічних дослідженнях

Відомо, що процес адаптації – це постійний процес, який супроводжує людину впродовж усього життя. Науковці визначають адаптацію як пристосування будови і функцій організму, його органів і клітини до умов середовища, спрямоване на збереження рівноваги.

Адаптація (лат. *adaptato* – пристосовую) – пристосування організму до нових умов навколишнього середовища, що відбувається на трьох рівнях: фізіологічному, соціальному, психологічному.

У психологічній літературі поняття адаптації розкривається як сукупність особливостей біологічного виду, які забезпечують йому специфічний спосіб життя в умовах певного середовища. У дошкільній педагогіці цей термін тлумачиться як активне засвоєння прийнятих у суспільстві норм та оволодіння відповідними формами спілкування та діяльності [72, 140].

А. Авцин, А. Налчаджян, Б. Паригін, Г. Царегородцев вважають, що адаптація – це відповідність між живим організмом і зовнішніми умовами [63, 11].

А. Капська, О. Кононко, П. Анохін під адаптацією розуміють процес встановлення динамічної рівноваги між особистістю та середовищем, зумовлений активною взаємодією людини з довкіллям.

Н. Аксаріна, Н. Ватутіна, Р. Калініна адаптацію дітей дошкільного віку розглядають як процес пристосування до конкретних умов [29, 10].

В. Грібелем, Р. Нізель розглядають адаптацію до дитячого садка як «фазу

інтенсифікованих розвиваючих потреб» [68, 6].

С. Широбокова вважає, що адаптація – це не тільки процес звикання дитини до дошкільного закладу, але й формування умінь і навичок у повсякденному житті [95].

Традиційно під адаптацією до дитячого садка розуміють процес пристосування дитини до умов нового середовища. Адаптація є активним процесом, який призводить до позитивних чи до негативних результатів.

Більшість дослідників адаптацію дитини раннього віку визначають, насамперед, як медико-педагогічну проблему, вирішення якої вимагає створення умов, що задовольняють потреби дітей у спілкуванні, взаємодії між сім'єю й суспільним вихованням, гарного медичного обслуговування дітей і правильної організації виховного процесу.

Проаналізувавши різні визначення адаптації, можна зазначити, що вони певним чином взаємозалежні, кожне з них має достатню варіативність певних параметрів, у кожному процес адаптації припускає взаємодію двох систем, які неузгоджені, дисгармонійні між собою, а сприятлива адаптація припускає певні зміни, що приводять до узгодженості цієї взаємодії [5].

Л. Белкіна звертає увагу, що сутність самого феномену адаптації полягає в забезпеченні процесу, який стосується всіх сторін розвитку особистості дитини. Адаптація включає широкий спектр індивідуальних реакцій, характер яких залежить від психофізіологічних і особистісних особливостей дитини, від стосунків, які склалися в сім'ї, від умов перебування в закладі дошкільної освіти, тобто в кожній дитини характер і тривалість адаптаційного періоду різні [5].

У більшості трактувань поняття адаптації розглядається як звикання до нового соціального середовища, і визначається як входження дитини в нове для неї середовище дитячого садка й хворобливого звикання до його умов. Це складний, активний процес пристосування організму, який відбувається на різних рівнях – психологічному, соціальному, фізіологічному, що приводить як до позитивних, так і до негативних результатів.

За спостереженнями психологів середній термін адаптації в нормі складає: у яслах – 7-10 днів; у дитячому садку в 3 роки – 2-3 тижні; у старшому дошкільному віці – 1 місяць. Виникнення у дитини стійкого «адаптаційного синдрому» свідчить про її неготовність до виходу із сім'ї [68, 11].

Соціально-психологічна адаптація до дитячого садка у різних дітей відбувається не однаково, відповідно до віку, типу вищої нервової діяльності, стану здоров'я, стилю виховання в сім'ї, родинних взаємин, рівня розвитку в дитини ігрових і комунікативних навичок, її контактності, доброзичливості, емоційної залежності від матері тощо [68, 13].

Як показують педагогічні та медичні дослідження, характер та тривалість адаптаційного періоду залежить від таких чинників, як:

1. Вік дитини. Найважче адаптуються до нових умов діти у віці 10–11 місяців до 2 років; після 2 років діти значно легше пристосовуються до нових умов життя [19].

2. Поведінка дитини. Поведінку в період адаптації важко передбачити навіть дбайливим мамам. Поведінку дитини під час вступу в дитячий садок умовно можна поділити на три групи:

Перша група – сюди належить більшість дітей. Вони різко бурхливо показують своє негативне ставлення до відвідування ЗДО: голосно плачуть, кидаються на підлогу, дряпаються, кусаються, то просяться на руки, то біжать до дверей, нікого не чуючи. Втопившись від бурхливої демонстрації протесту, малюк може несподівано заснути, присівши біля столу, для того, щоб через 3-4 хвилини з новою енергією знову плакати. Діти цієї групи звикають до ЗДО протягом 20-30 днів [91, 4].

Друга група – кілька дітей, які після розлуки з мамою замикаються, стають дуже напружені й насторожені. У них вистачає сили тільки на те, щоб зробити кілька кроків, забитися в найближчий куточок, від усіх відгородитися. Ці діти ледь стримують плач, сидять, їхній погляд нерухомий, вони не граються, мовчать. І тільки побачивши в дверях маму, оживають, біжать до неї і гірко плачуть. Адаптація таких дітей триває 2-3 місяці.

Третя група – комунікабельні малюки. Переступивши поріг дитячого садка, вони не лякаються, а навпаки, беруть ініціативу в спілкуванні з дорослими. Протягом дня розповідають дорослому все, що знають. Із задоволенням демонструють свої вміння: самостійно одягаються, роздягаються, їдять, у ліжечку лежать спокійно. Але така ідилія триває недовго (2-3 дні), на більше у дітей не вистачає обсягу інформації. Після цього, побачивши будівлю дитячого садка, вони впадають у відчай, і їх стиль поведінки стає схожим на стиль дітей першої групи.

3. Досвід спілкування з дорослими та ровесниками. Малюк з великої сім'ї (бабуся та дідусь, брати та сестри) вміє по-різному поводитися з різними членами родини, знає, чого від кого чекати, з цікавістю обстежує незнайоме середовище. У дитини, яка перебуває у вузькому сімейному колі, закріплюється симбіотичний зв'язок із матір'ю: залишившись на якийсь час без неї, дитина впадає в паніку. Адаптаційний період дуже важкий і може стати причиною дитячого неврозу. Не маючи великого життєвого досвіду в новому середовищі, дитина може налякатися так, що іноді починає поводитися неадекватно: лазить, хоч і вміє ходити; замовкає, хоч уже почала говорити.

4. Індивідуальні особливості дитини. Значною мірою поведінка дитини залежить від типу нервової системи [88, 12].

5. Рівень натренованості адаптаційних механізмів. Діти, які до дитячого садка неодноразово перебували в різних умовах життя, легше звикають до дитячого закладу.

Залежно від зазначених факторів адаптація дитини до умов дошкільного закладу може проходити по-різному. Виділяються групи дітей з «легкою адаптацією», «адаптацією середньої важкості» та з «важкою адаптацією».

За «легкої адаптації» негативний емоційний стан дитини триває недовго. У перші дні в неї погіршується апетит та сон, вона мляво грається з іншими дітьми. Але під час подальшого звикання до нових умов усе це проходить протягом першого місяця перебування дитини в дитячому закладі.

За «адаптації середньої важкості» емоційний стан дитини нормалізується

повільніше. Протягом першого місяця вона хворіє, як правило, на гострі респіраторні інфекції. Хвороба триває 7-10 днів і завершується без будь-яких ускладнень.

За «важкої адаптації» емоційний стан дитини нормалізується досить повільно. Інколи цей процес триває кілька місяців. За цей період дитина або хворіє ще раз, часто зі значними ускладненнями, або виявляє стійкі порушення поведінки (намагається сховатися, кудись вийти, сидить та кличе маму). У таких дітей простежується бурхлива негативна емоційна реакція і негативне ставлення до оточення дитячого закладу в перші дні, згодом ця поведінка досить часто змінюється млявим, байдужим станом.

Можливими причинами «важкої адаптації» можуть бути:

1. Несформованість у дитини позитивної установки на відвідування дитячого закладу. Для того, щоб негативні емоції не стали перешкодою для дитини в період адаптації, важливо сформувати в неї позитивне очікування майбутніх змін. Досить часто батьки із співчуттям ставляться до відвідувань малюком дитсадка. Внаслідок такого ставлення, малюк також починає страждати, вередує, відмовляється відвідувати дитячий заклад. Іноді батьки залякують дитину відвідуванням дитсадка. У деяких випадках малюк не має ніяких уявлень про життя в дитячому садку, про те, що там на неї чекає [61, 5].

2. Несформованість навичок самообслуговування. Інколи батьки, бажаючи заощадити час, поспішають нагодувати, одягнути дитину, стримуючи своїми діями формування необхідних практичних вмінь і навичок. Такі діти, потрапляючи до дитячого закладу, почуваються безпорадними та самотніми – вони не можуть самостійно одягатися, користуватися туалетом.

3. Несформованість предметно-практичної діяльності в дитини. Несформованість у дитини практичної взаємодії з близькими людьми негативно впливає також на взаємостосунки з іншими дорослими, передусім із вихователем. Вихователь у дитячому закладі пропонує дитині діловий стиль спілкування, який відрізняється від емоційного, звичного для дитини в сім'ї. Діти, батьки яких мало уваги приділяли розвитку ситуативно-ділового

спілкування (воно передбачає сумісні практичні дії з предметами), не вміють гратися іграшками, часто згадують про батьків, не вміють активно долучатися до колективних ігор, довго адаптуються до умов дитячого закладу [90, 4].

4. Несформованість продуктивних форм спілкування з ровесниками. Значних труднощів у період адаптації зазнають діти, які до відвідування дитячого садка мало спілкувалися однолітками. З метою безпеки малюка у деяких випадках батьки свідомо обмежують спілкування своєї дитини з однолітками. Наслідком цього є недовіра до інших, конфліктність, невміння попросити, невміння зачекати.

5. Значна невідповідність домашнього режиму режимові дитячого закладу. У випадках, коли домашній режим і режим дитячого закладу кардинально відрізняються в часі та послідовності режимних моментів, дитина в період адаптації до нових умов життєдіяльності може відчувати психофізіологічний дискомфорт. Буває так: дитині пропонують поїсти, а вона не голодна; через деякий час у неї виникає почуття голоду і вона починає вередувати або майже засинає перед обідом, хоча перед цим, на прогулянці, плакала, тому що хотілося їсти. Інколи почуття голоду та втоми можуть збігатися і бути подвійним подразником. Фізіологічний дискомфорт призводить до емоційних зривів, нервового перенапруження, що спричинює психосоматичні захворювання [60].

6. Затримка формування емоційних зв'язків між дитиною та вихователем. Відомо, що головна роль у період звикання дитини до нових мікросоціальних умов життя відводиться вихователю. На успішність адаптації впливають його інтенсивні педагогічні впливи з достатньо виразною емоційною забарвленістю. У випадках, коли емоційний контакт між дитиною та вихователем не встановлюється, виникає «важка адаптація», її причинами можуть бути: незнання вихователем індивідуально-психологічних особливостей дитини; намагання вихователя якнайшвидше адаптувати дитину до нового оточення; вихователь авторитарний, вимогливий та суворий, рідко усміхається та жартує, карає за будь-які порушення. Під час спілкування з таким вихователем дитина

постійно напружена, боїться помилитися, не впевнена у своїх можливостях, замикається в собі, відмовляється виконувати вимоги і навіть відвідувати дитячий садок.

Науковими дослідженнями доведено, що існує прямий зв'язок між адаптацією малюка в дитячому колективі та його «історією розвитку». Про це потрібно завжди пам'ятати педагогам, що працюють з дошкільнятами, та вміти пояснити батькам.

О. Нурєєва та З. Шейнфельд наводять такі анамнестичні чинники ризику, що ускладнюють адаптацію дитини до дошкільної установи.

1. До пологів (антенатальні чинники):

- токсикоз I і II половини вагітності;
- гострі та інфекційні захворювання матері в період вагітності;
- загострення хронічних захворювань матері в період вагітності;
- прийом лікарських препаратів матір'ю під час вагітності;
- стресові ситуації у матері в період вагітності (конфлікти на роботі, у сім'ї, сумні вболівання);
- вплив професійних шкідливих факторів на матір у період вагітності;
- вживання матір'ю алкоголю під час вагітності;
- часте вживання алкоголю батьком перед вагітністю матері;
- паління матері в період вагітності;

2. Під час пологів (інтранатальні чинники):

- ускладнення в пологах;
- наявність асфіксії різного ступеня тяжкості;
- травма під час пологів;
- хірургічні втручання під час пологів. Несумісність за ресурс-фактором в матері й дитини.

3. Після пологів (постнатальні чинники):

- недоношеність або переношеність дитини;
- велика маса тіла (вага більше 4 кг);

- хвороба у перший місяць життя;
- вживання алкоголю матір'ю під час грудного вигодовування;
- пасивне паління (паління членами сім'ї в присутності дитини);
- штучне вигодовування дитини;
- фонові захворювання у дитини (рахіт, діатез, гіпотрофія, паратрофія, анемія);
- часті ГРВІ, гострі інфекційні захворювання у дитини до трьох років;
- наявність хронічних соматичних і вроджених захворювань (пієлонефрит, вроджений порок серця і т.ін.);
- затримка нервово-психічного розвитку;
- незадовільні матеріально-побутові умови життя;
- відсутність загартовувальних заходів;
- невідповідність домашнього режиму режимові новому для дитини дошкільному закладі;
- позбавлення спілкування з однолітками і незнайомими людьми;
- конфліктні стосунки в сім'ї;
- відсутність батька або матері в сім'ї дитини;
- перша або єдина дитина в сім'ї;
- неправильне виховання дитини: «кумир сім'ї», «кронпринц», «попелюшка», «їжакові рукавиці», гіперопіка, гіпоопіка (занедбання) і та ін. [68, 26-27].

О. Нуреева виокремлює три групи дітей за характером пристосування до нових умов життя.

Перша група – ті, для кого процес адаптації проходить легко і безболісно. Ці діти цікавляться іграшками й діяльністю, комунікабельні, самостійні, врівноважені. У сім'ї спілкування батьків з дитиною доброзичливе, поважне.

Друга група – малюки, які адаптуються повільніше і важче. Їх поведінка характеризується нестабільністю, періоди зацікавлення грою змінюються періодами байдужості, вередування. Їм бракує довіри у ставленні до

вихователів, інших дітей. Навички гри та спілкування у таких малюків розвинені недостатньо. Ці діти часто бувають малоініціативними, менш самостійними, дещо можуть робити самі, але здебільшого залежать від дорослого. З боку батьків спостерігається нестабільність у спілкуванні: доброзичливі, розважені звертання змінюються окриками, погрозами або послабленням вимогливості, неувагою.

Третя група – діти, які важко пристосовуються до нового середовища. Як правило, вони несамостійні, неконтактні, звичні до нестабільності в режимі дня, швидко втомлюються. Ігрові навички у них часто бувають несформовані. Такі діти нерідко зіткаються з проявами авторитарності, жорстокості або, навпаки, зайвого лібералізму з боку дорослих, що спричиняє страх, недовіру до вихователя чи повне ігнорування його та інших дітей. Сон, апетит у таких дітей часто бувають погані або зовсім відсутні. Їм притаманна висока захворюваність, яка ще більше уповільнює звикання до нового оточення і нових вимог.

Н. Ватутіна також виокремлює три групи дітей, але за відмінностями в поведінці та потребі в спілкуванні.

Перша група – це діти, у яких переважає потреба у спілкуванні з близькими дорослими, в очікуванні тільки від них уваги, ласки, доброти, відомостей про навколишній світ.

Друга – це діти, у яких вже сформувалася потреба у спілкуванні не лише з близькими, але й іншими дорослими, у спільних діях і отриманні від них відомостей про навколишнє.

Нарешті, третя група – діти, які відчують потребу в активних самостійних діях і спілкуванні з дорослими [10, 21].

З. Шейнфельд відзначає, що процес адаптації дитини до умов дитячого садка, окрім певної тривалості у часі, що є різним для кожної дитини, має кілька основних етапів (фаз). Це, зокрема, такі:

- «Шторм» – у відповідь на комплекс зовнішніх впливів усі системи організму дитини відповідають бурхливою реакцією і значним напруженням.

Підвищується збудливість, тривожність, можливе збільшення агресивності або заглиблення у себе. Погані сон, апетит, настрої. Тривалість цього етапу від 2-3 днів до 1-2 місяців.

- «Шторм ущухає» – період нестабільного пристосування, коли дитячий організм шукає оптимальні варіанти реакції на зовнішні впливи. Малюк продовжує придивлятися до нового оточення, робить спроби долучатися до спільної діяльності, стає більш активним, зацікавленим, урівноваженим. Триває від 1 тижня до 2-3 місяців.

- «Штиль» – період відносно сталого пристосування. Організм знаходить найбільш сприятливі варіанти реагування на нові умови життя, режим дня, спілкування. Дитина починає активно засвоювати нову інформацію, встановлювати контакти, брати реальну участь у заняттях. Зменшується захворюваність, стабілізуються сон, апетит, настрої. Цей період триває від 2-3 тижнів до півроку [68, 13-14].

Характер і тривалість адаптаційного періоду дітей раннього віку в закладі дошкільної освіти залежить від таких чинників, як: їх досвід спілкування з дорослими й однолітками, вік, стан здоров'я й рівень розвитку, індивідуальні особливості, рівень тренуваності адаптаційних механізмів.

Адаптація дітей до дошкільного закладу завжди була й лишається психологічно найбільш складним періодом як для дитини та її батьків, так і для педагогів дошкільного закладу. Урахування специфіки адаптаційного періоду допоможе не лише знайти правильний підхід до малюка, а й закласти передумови для його успішної соціалізації в новому колективі. Адже, характер пережитих емоційних станів в ранньому віці залишає свій слід на успіхах і невдачах найближчого періоду шкільного життя і дорослого життя в майбутньому, оскільки емоційна пам'ять фіксує позитивний чи негативний досвід у тих уявленнях, образах та цінностях, що визначають відносини дитини зі світом.

1.2. Психолого-педагогічна характеристика дитини раннього віку

Для успішної адаптації дітей раннього віку необхідно знати й враховувати вікові й індивідуальні особливості кожної дитини. Згідно із прийнятою періодизацією, раннє дитинство – це період від одного до трьох років. У психолого-педагогічних дослідженнях звертається увага на те, що цей вік є одним із ключових у житті дитини й багато в чому визначає її майбутній психологічний розвиток.

Л. Божович вказує на те, що в ранньому віці відбувається інтенсивний психічний розвиток, головними компонентами якого є: предметна діяльність і ділове спілкування з дорослим; активне мовлення; довільна поведінка; формування потреби в спілкуванні з однолітками; початок символічної гри; самосвідомість і самостійність [7,11].

Найбільш швидко дитина розвивається в перші три роки життя. Саме в цей період формуються рухові навички, відбувається підготовка дитини до мовленнєвої діяльності, закладаються основи інтелекту, мислення, високої розумової активності. Недооцінка можливостей раннього віку призводить до того, що багато його резервів залишаються нерозкритими і у подальшому відставання компенсується важко й не повністю.

Вік від 1 до 3 років – період істотних змін у житті маленького дитину. Насамперед, дитина починає ходити. Початок ходіння пов'язується з високою динамікою пізнавальної активності, зростає самостійність дитини, розширюється коло інтересів, вона оволодіває мовленням, заявляє про себе і свої бажання [19].

Дитина оволодіває прямоходінням, вдосконалюється її предметна діяльність, збагачуються навички самообслуговування та ігрові уміння; збільшується кількість партнерів по спілкуванню; поглиблюються контакти з довірливим, збагачується сенсорний досвід, поліпшується орієнтація в оточуючій дійсності; закладаються основи моральної поведінки, освоюються соціально прийнятні способи і засоби спілкування з дорослими та однолітками. Даний

період найбільш відповідальний для подальшого розвитку дитини, тому необхідно своєчасно виявити та розвивати в ній потенційні можливості.

Найбільш важливий період в інтелектуальному розвитку дитини перепадає на другий, третій рік її життя. Діти, яким було недостатньо приділено уваги в розвитку мовлення, емоцій, розумових здібностей, значно відстають від однолітків. Впродовж другого, третього року життя вдосконалюється мислення, від безпосередніх дій з предметами дитина переходить до дій з образами цих предметів. В цьому віці триває інтенсивніше освоєння дитиною предметного середовища, називання предметів, їхніх частин та властивостей, дитина виділяє типове від нетипового, вона багато експериментує, знаходить нові способи дій з предметами в нових ситуаціях, активно їх використовує [23].

М. Гутова відзначає, що у ході предметної діяльності зароджується уміння виробляти свідомий намір, з'являються елементарні форми планування дій, виникає елементарне прогнозування майбутнього результату. Це створює передумови для виникнення наприкінці раннього дитинства елементарної сюжетної гри.

Активно формується наочно-дієве мислення, зростає обсяг знань дитини про природу, культуру, людей, які мають практичний характер. Дитина оволодіває мовленнєвими умінями, інтенсивно розвивається розуміння нею мовлення інших людей, розширюється її активний словник. Засвоюються деякі правила поведінки в різних життєвих ситуаціях. В цьому віці дитина найбільш сприйнятлива до освоєння мовлення, швидко здійснюється оволодіння активним мовленням шляхом наслідування мовленню дорослих.

Н. Ватутіна підкреслює, що ранній вік дитини відрізняється великим інтересом до довкілля, що необхідно підтримувати, докладно розповідати про предмети, які її цікавлять, відповідати на багаточисленні запитання. В цьому віці дитина надзвичайно рухлива, у неї з'являються уявлення про відстані і розташування предметів в просторі. Поліпшення координації рухів забезпечує виконання дитиною різноманітних вправ з лазіння, підлізання та пролізання, прокочування та кидання м'яча. Підвищена рухова активність посилює інтерес

до всього оточуючого.

М. Гутова концентрує особливу увагу на тому, що розумовий розвиток дитини в 2-3 роки здійснюється в іграх, спілкуванні із дорослими та іншими дітьми. Для дитини характерна допитливість і її потрібно розвивати [23].

Постійне спілкування близьких дорослих з дитиною веде до того, що у неї формується схема поведінки дорослої людини, певні очікування, пов'язані з її звичною поведінкою. Вона прагне встановити з батьками та педагогом ділові контакти, охоче займається разом з ними предметними діями та грається, адекватніше реагує на їхні вимоги, звернення, прохання, оцінні судження. Дитина 2-3 років виявляє все більший інтерес до однолітків, має уявлення про те, як вони можуть поводитися. Дитина знає, як поводитися з незнайомими дітьми, вступати з ними у сумісну гру; може гратися разом з однолітком іграшками, бігати й скакати, проте не грає спільно з ним, не використовує ігор з правилами. Моменти спільної гри короткотривалі, проте в них формується досвід взаємодії, важливий для її особистісного зростання.

Швидкими темпами зростає самостійність, практична вправність. Дитина оволодіває різними видами діяльності – малюванням, ліпленням, конструюванням. Вдосконалюються процеси сприйняття, пам'яті, мовлення, мислення дитини, у неї формуються нові потреби та інтереси. Інтенсивно розвиваються почуття: прихильність, співчуття, симпатія, задоволення успіхом, засмученість невдачею тощо. Вони різноманітні, вельми складні, проте нестійкі, плинні, ситуативні. Дитина ще не може означити словом всі свої бажання, наміри, плани, ставлення, почуття, стани; супроводжує їх мімікою, жестами, діями.

Отже, як відзначає Т. Лаврентьева, впродовж даного періоду інтенсивно розвивається ігрова діяльність, для дитини світ гри і фантазій невіддільний від реального життя. Уточнюються та збагачуються її враження про навколишній природний, предметний, соціальний світ і саму себе; розвиваються пізнавальні, емоційні та вольові особливості; формуються особистісні якості. Дитина раннього віку виявляє інтерес до незнайомих дорослих та однолітків; вона

цікавиться літературними і музичними творами, охоче креслить та малює, оволодіває елементарними уявленням про добро і зло, засвоює доступні їй моральні та культурні цінності. Виразнішими стають особливості темпераменту та характеру [50].

Наприкінці раннього дитинства дії дитини стають цілеспрямованими, задум оформлюється у слова, формується свідомо довільність дій, виникає особиста дія, заснована на зрслій самостійності. Віковими новоутвореннями виступають: прямоходіння; розвиток предметної діяльності; оволодіння мовленням; зародження нових видів діяльності; зростання самостійності в освоєнні життєвого простору; розвиток самосвідомості.

Організація життєдіяльності дитини в цьому віці в сім'ї та ЗДО вважається оптимальною, якщо вона сприяє вдосконаленню форм і засобів знайомства з оточуючими людьми, гармонійній соціалізації, налагодженню ділового спілкування з дорослими, формуванню позитивного ставлення дитини до себе, засвоєнню елементарних норм і правил поведінки, вихованню самостійності та довіри до власних можливостей.

Є. Лобанова виокремлює такі основні симптоми емоційно-нервового напруження у дітей раннього віку:

1. Часті неадекватні негативні емоції та емоційні стани – плач, капризування, плаксивість, тривала депресія, апатія, байдужість, знижений настрій, немотивовані напади гніву; високий індекс вікових страхів або поява страхів, не властивих віку (страх смерті, притаманний дітям 6-7 років, але наявний у 2-3 річної дитини); високий рівень загальної ситуативної тривожності; висока конфліктність з оточуючими, зокрема з дітьми.

2. Відсутність або мінімальний вияв позитивних емоцій, позитивної реакції на нові іграшки.

3. Відсутність чітко диференційованої емоційної реакції на різних людей.

4. Відсутність здатності відгукуватися на емоційний стан близької людини.

5. Надмірна обережність і побоювання небезпечних предметів.

6. Знижена комунікабельність дитини (їй важко вступити в контакт із незнайомими людьми).

7. Зниження пізнавальної діяльності (практична відсутність реакції новизни).

8. Знижена ігрова діяльність або її відсутність.

9. Малюнки на вільні теми, зазвичай у темних кольорах, песимістичного змісту.

10. Зміна рухової активності (підвищення або зниження).

11. Зниження або підвищення апетиту.

12. Проблеми зі сном (аж до безсоння).

13. Небажання відвідувати ЗДО [60].

Також Є. Лобанова називає такі ознаки емоційного комфорту дитини під час перебування в ЗДО:

1. Бажання йти до дитячого садка.

2. Адекватний вияв емоцій дитиною, наявність позитивних емоцій, позитивна реакція на нові іграшки.

3. Здатність дитини адекватно й достатньо тривало відгукуватися на емоційні реакції оточення.

4. Висока комунікабельність дитини.

5. Висока пізнавальна діяльність та активність.

6. Активна ігрова діяльність.

7. Малюнки у світлих тонах.

8. Стабільність рухової активності – дитина рухлива.

9. Відсутність проблем зі сном, їжею.

Труднощі адаптації виникають у тих випадках, коли дитина зустрічає нерозуміння, її намагаються залучити до спілкування, зміст якого не відповідає її інтересам, бажанням.

Невиконання основних педагогічних правил при вихованні дітей приводить до порушень інтелектуального, фізичного розвитку дитини, виникнення негативних форм поведінки.

Л. Белкіна концентрує увагу на тому, що адаптаційний період у дітей може супроводжуватися різними негативними поведінковими реакціями:

1. Впертість, причинами якої є:

- перезбудження нервової системи дитини сильними враженнями, перевтомою, переживанням;
- прагнення до самостійності і незалежності, невмілі спроби проявити свою волю;
- звична форма поведінки розбещеної дитини;
- своєрідна форма протесту проти грубого і необґрунтованого придушення дорослими його самостійності та ініціативи.

2. Грубість, зухвалість, неповажне ставлення до дорослих, причинами якої є:

- відсутність поваги дорослих до дитини;
- реакція на несправедливе, грубе обвинувачення дитини у брехні, ліні, в непристойному вчинку;
- недостатній розвиток волі, невміння володіти собою;
- втома від одноманітної діяльності.

3. Брехливість, причинами якої є:

- хвороба, страх покарання;
- бажання привернути до себе увагу, хвалькуватість.

4. Лїнь, причинами якої є:

- нерозумна виховна тактика батьків, намагання уберегти дитину від зайвого трудового зусилля. (Буває також, що у батьків не вистачає терпіння почекати, доки дитина виконає їх прохання, і вони все роблять за неї);
- вихователь не захоочує зусиль і старань дитини, а тільки критикує її недолїки.

Безумовно, у проведенні будь-якого процесу головна роль належить вихователю. Створюючи у дитини позитивне ставлення до всіх процесів, розвиваючи різні вміння, відповідні віковим можливостям, формуючи потребу

в спілкуванні з дорослими і дітьми, він забезпечує рішення виховно-освітніх завдань вже в період звикання дитини до нових умов і тим самим прискорює і полегшує перебіг адаптаційного процесу [10, 7].

У ситуації адаптування до нових умов життя дітям характерні підвищена збудливість, роздратованість, нестриманість, вередливість. У такий спосіб, зауважує О. Нурєєва, дитина намагається змінити стан речей, який її не задовольняє. Для інших, навпаки, характерними є депресивні реакції, наприклад, загальмованість, відчуженість – дитина наче виключається з навколишньої ситуації.

Малюк, який уперше прийшов в дитячий колектив, у всьому бачить лише приховану загрозу для свого існування, у нього виникає страх, який є звичайним супутником негативних емоцій та стресу. Малюк боїться невідомої обстановки і зустрічі з незнайомими дітьми, нових вихователів, а головне – того, що батьки забудуть про нього і не прийдуть за ним увечері, щоб забрати додому.

На третьому році життя дитина зазвичай любить контактувати з людьми, самостійно вибираючи привід для контакту. Комунікабельність дитини – це сприятливе пігрунття для успішного завершення адаптаційного процесу. Але в перші дні перебування в дитячому садку деякі малюки втрачають цю властивість, увесь час проводячи лише наодинці. На зміну безконтактної поведінки дитини приходять ініціативність для встановлення контакту з дорослими. Але ця ініціатива уявна, вона потрібна дитині тільки як вихід зі становища, коли малюк плаче, підбігає до вихователя (психолога), хапає за руку, намагається тягнути до дверей і благає, щоб вона відвела його додому, або зателефонувала мамі.

Переступивши поріг дошкільного закладу у новачків спостерігаються прояви емоцій від пригніченого стану до яскраво вираженої депресії. У період адаптації дитина настільки вразлива, що приводом для плачу може служити майже все, навіть якщо, на перший погляд, немає для цього жодних підстав. Отже, найчастіше в період перших днів відвідування малюк має пригнічений

стан, і байдужість до всього: новачок сидить засмучений, занурений сам у себе, або навпаки бігає по групі, плаче, кличе маму.

Досить часто діти виявляють свої негативні емоції через плач: від пхикання до постійного плачу та істерик. Але найбільш часто спостерігається стрімкий плач зранку, під час розлуки з батьками, який триває кілька хвилин і свідчить про те, що на деякий час усі негативні емоції у малюка відступають на останній план у зв'язку з тим, що їх потім витісняють позитивні. Найчастіше так трапляється у ситуації, коли малюк переключається і перебуває під впливом цікавої інформації, нових іграшок, тощо.

Часто доводиться спостерігати, коли новачок плаче, а «за компанію» може плакати дитина, яка вже давно пройшла адаптаційний період. Зазвичай, довше за всіх із негативних емоцій у дитини тримається так зване пхикання, яким вона прагне висловити протест під час розставання з батьками.

Під тиском стресу малюк частіше всього змінюється настільки, що може настати регрес майже всіх навичок самообслуговування, які вже давно засвоїв і якими успішно користувався вдома. Малюка доводиться годувати з ложечки і умивати, як немовля, він не може одягатися, роздягатися і користуватися носовою хустинкою, або взагалі відмовляється від їжі, від пиття, не ходить в туалет, не відповідає на запитання, про сон узагалі не варто згадувати.

Але згодом, адаптувавшись до умов організованого колективу, у дитини відновлюються забуті навички, і разом з ними легко засвоюються нові.

Слід відмітити, що у разі складної адаптації апетит дитини або зникає зовсім, або навпаки може підвищуватися. Нормалізація зниженого чи підвищеного апетиту, як правило, сигналізує про те, що негативні зрушення адаптаційного процесу пішли на спад, і незабаром нормалізуються і всі інші показники емоційного портрету дитини.

Денний сон під час перших днів адаптаційного періоду відсутній. В міру звикання до дитсадка дитину починають вкладати спати, але спання найчастіше на початковому етапі буває короткотривалим, неспокійним. Однак це знову ж таки наслідки стресової адаптації, після якої дитина може спокійно заснути і

провести всю тиху годину без ускладнень в емоційному стані та поведінці.

На фоні стресу дитина може схуднути, але, адаптувавшись, вона легко і швидко не лише відновить свою первинну вагу, а й почне стабільно розвиватися.

У деяких малюків на фоні стресу змінюється і мовлення: словниковий запас малюка бідніє, і він у розмові з дорослими та дітьми використовує полегшені слова, або зовсім мовчить. Пізнавальна діяльність, як правило, знижується і згасає на фоні стресових реакцій. Рухова активність в період адаптації досить рідко зберігається в межах норми. Дитина або загальмована або занадто активна.

Як тільки малюк налагодить потрібні контакти в групі, всі негативні зрушення адаптаційного періоду поступово зникатимуть, що і буде важливим кроком до завершення всього процесу адаптації у дитини [68, 23-26].

Таким чином, у ранньому дитинстві відбувається розвиток спілкування, мовлення, пізнавальної (сприйняття, мислення), рухової й емоційно-вольової сфери. У мовному розвитку дитини раннього віку головним є стимулювання її активної мови. Це досягається за рахунок збагачення словникового запасу, інтенсивної роботи з удосконалення артикуляційного апарату, а також розширення зони спілкування з дорослими в процесі співробітництва або спільної діяльності дитини і дорослого.

Вступ дитини до дитячого садка – важливий етап у її житті, що супроводжується зміною звичної обстановки, режиму дня, розлукою із близькими людьми. Усе це відбувається одночасно, створюючи стресову ситуацію для малюка. Адаптація дитини повинна ґрунтуватися на знанні психічних, вікових і індивідуальних особливостей. Знання вікових та психологічних особливостей дітей раннього віку дасть змогу батькам та педагогам налагодити ефективну систему взаємодії з дитиною, допомогти їй подолати негативні емоційні прояви, що супроводжують адаптаційний період. А також зрозуміти, прийняти і допомогти пережити зміни, які відбуваються з дитиною на початку відвідування дошкільного закладу.

1.3. Взаємодія педагогів закладу дошкільної освіти з батьками дітей раннього віку: поняття та сутність

Період адаптації досить складний час як для дитини, так і для її батьків. Тому дуже важлива взаємна робота вихователя з батьками вихованців.

Взаємодія сім'ї і закладу дошкільної освіти має значний вплив на розвиток дитини від моменту надходження до закладу дошкільної освіти й до його закінчення, забезпечує наступність дошкільної й шкільної освіти, тому необхідне детальне вивчення уявлення батьків і педагогів один про одного, особливостей їхньої взаємодії й розробка рекомендацій, що сприятимуть успішній адаптації дітей раннього віку в закладі дошкільної освіти.

В педагогіці й психології існує безліч визначень поняття «взаємодія вихователя з сім'ями вихованців у період адаптації до закладу дошкільної освіти» з точки зору різних підходів і авторів.

З позиції філософської науки взаємодія педагогів з сім'ями вихованців у період адаптації до закладу дошкільної освіти розглядається як відносне поняття – це процес, який відбувається між батьками й педагогами в певний період часу, здійснюється з певною швидкістю й у певному просторі, тобто як матеріальний процес, що супроводжується передачею матерії, руху й інформації [87].

У психолого-педагогічних науках зазначається, що в процесі взаємодії як у спілкуванні, відбувається певний взаємозв'язок між педагогами й батьками, в ході якого вони безпосередньо або опосередковано впливають один на одного, обмінюються думками, почуттями, духовними цінностями.

Так, Я. Коломинский і Є. Панько стверджують, що взаємодія вихователя з сім'ями вихованців у період адаптації до закладу дошкільної освіти – це взаємоінформованість, взаєморозуміння, взаємини, взаємопізнання, взаємовплив, взаємні дії, тобто вплив сторін один на одного своїми особистісними якостями при якому відбувається обмін установками, звичками, переживаннями, рисами характеру, цінностями [42].

Л. Кулікова розуміє під взаємодією вихователя з сім'ями вихованців у період адаптації до закладу дошкільної освіти систему взаємообумовлених контактів у єдності соціальних, психологічних і педагогічних зв'язків [48].

Проблемі педагогічної взаємодії вихователя з сім'ями вихованців у період адаптації до дитячого садка приділяв увагу й Л. Виготський, який розглядав його як найскладніший процес, і позначив низку компонентів, з яких він складається: дидактичних, виховних і соціально-педагогічних взаємодій, обумовлених і опосередкованих навчально-виховною діяльністю, цілями навчання й виховання [16].

І. Милославова відзначає, що в основі взаємодії вихователя з сім'ями вихованців у період адаптації до закладу дошкільної освіти знаходиться процес виховання всебічно розвинутої особистості дитини, тому успіх одного із суб'єктів взаємодії залежить від зусиль і дій іншого.

Досліджуючи педагогічну взаємодію вихователя з сім'ями вихованців у період адаптації до закладу дошкільної освіти, психологи, зокрема О. Перадзе, розглядають її як прямий або непрямий вплив суб'єктів цього процесу один на одного, що породжує їхній взаємний зв'язок [70].

Аналізуючи наявні дослідження стосовно проблеми взаємодії вихователя з сім'ями вихованців у період адаптації до закладу дошкільної освіти ми можемо констатувати, що саме співробітництво знаходиться в основі педагогічної взаємодії, оскільки воно є початком соціального життя людини.

Поняття «співробітництво» також має різні визначення і в різних джерелах трактується по-різному. У тлумачному словнику української мови наводиться таке визначення: співробітництво – це спільна діяльність; спільні дії; участь як автора в роботі якогось друкованого органу [85].

У конфліктології співробітництво розглядається як кооперативна стратегія поведінки опонента в конфлікті, що полягає в орієнтації на спільний пошук рішення, яке задовольняє інтереси всіх сторін [44]. Так само розглядають співробітництво й американські психологи – це найбільш оптимальний і прийнятний стиль поведінки в конфліктній ситуації, де усуваються причини

конфлікту й враховуються всі інтереси сторін для ухвалення рішення, що задовольняє всіх учасників відносин.

Стратегія співробітництва протиставляється стратегії суперництва в конфліктній ситуації. Психологи розглядають співробітництво як «спільну діяльність, у результаті якої всі сторони одержують ту або іншу вигоду» [27]. Словник політологічних термінів визначає співробітництво як «позитивну взаємодію, в якій цілі й інтереси учасників збігаються або досягнення цілей одних учасників можливо лише через забезпечення інтересів і прагнень інших його учасників» [75].

Проблемі співробітництва в спільній діяльності вихователя й батьків присвячена багато експериментальних досліджень.

Засновниками педагогіки співробітництва вважаються такі педагогичні новатори, як Ш. Амонашвили, В. Шаталов, С. Лисенкова та ін. Основна ідея педагогіки співробітництва – ідея спільної розвиваючої діяльності педагогів і учнів, об'єднаної взаєморозумінням, проникненням у духовний світ один одного, спільним аналізом ходу й результатів цієї діяльності.

Проблема співробітництва вихователя з сім'ями вихованців у період адаптації до закладу дошкільної освіти досліджувалась в роботах А. Петровського, Н. Ватутіної та ін. [71; 10]. Поняття співробітництво розглядалось ними як багатобічна взаємодія педагога з сім'єю.

Взаємодія вихователя з сім'ями вихованців у період адаптації до закладу дошкільної освіти відбувається як соціальне партнерство дошкільної установи й сім'ї дитини, як процес міжособистісного спілкування, результатом якого є формування в батьків усвідомленого відношення до власних поглядів і установок у вихованні дитини.

Співробітництво закладу дошкільної освіти і сім'ї – це процес взаємний, який припускає наявність у батьків відповідальності, а у вихователів – сімейної спрямованості педагогічного процесу, в якому дитина розглядається в єдності з сім'єю.

Взаємодія закладу дошкільної освіти з сім'ями має бути заснована на

педагогіці співробітництва вихователів і батьків, спрямована на підвищення професійного рівня самих вихователів по пошуку нових форм співпраці, з урахуванням сучасних вимог і орієнтацією на сім'ю [38].

Від того, які складаються у закладі дошкільної освіти професійні і людські сунки між дорослими (педагогами, фахівцями, батьками) залежить й їхнє відношення самим до себе, один до одного, до дитини. Рівень розвитку відносин визначається ступенем довіри між педагогами й батьками. Зміст взаємодії тісно пов'язаний з формою взаємодії. Від вдалого вибору форми залежить результат взаємодії. Важливе поєднання колективних, групових, індивідуальних форм взаємодії.

Аналізуючи психолого-педагогічну літературу можна дійти висновку, що взаємодія педагогів і батьків у період адаптації дітей раннього віку до закладу дошкільної освіти здійснюється за допомогою створення атмосфери спільності інтересів, взаємопідтримки у вирішенні проблем виховання дітей і організації спільної діяльності, спрямованої на розвиток у батьків умінь виховувати дітей, прояву впевненості в успішності виховній діяльності; здійснення психолого-педагогічної просвіти батьків через формування у батьків знань про виховання й розвиток дітей, практичних навичок; індивідуальна адресна допомога у вихованні дітей і реалізації педагогічного партнерства, обміну інформацією про розвиток дитини, її особливостях, об'єднання зусиль для розвитку й виховання дітей, залучення батьків до педагогічного процесу, створення умов для творчої самореалізації батьків і дітей.

Таким чином, взаємодія педагогів з батьками являє собою спосіб спільної діяльності, яка здійснюється на підставі сприйняття й пізнання один одного за допомогою спілкування, заснованого на співробітництві, тобто «на рівних», де ніхто не має привілеїв вказувати, контролювати, оцінювати.

Сутність процесу взаємодії педагогів з батьками полягає в тому, що обидві сторони мають бути зацікавлені в успішній адаптації дитини до нових умов.

Погодженість дій вихователів і батьків, зближення підходів у вихованні

дітей, індивідуальний підхід до кожної сім'ї, активна взаємодія є найважливішими умовами успішної адаптації дітей до закладу дошкільної освіти.

Організація взаємодії вихователя з сім'єю в період адаптації дітей раннього віку до закладу дошкільної освіти має свої особливості, передбачає наявність конкретних цілей, змісту, реалізується планово й послідовно за допомогою різноманітних взаємопов'язаних форм і методів, з урахуванням усього досягнутого раніше, з аналізом отриманих результатів та передбаченням майбутнього.

Метою діяльності педагогів по організації взаємодії з батьками дітей у період адаптації до закладу дошкільної освіти є надання батькам дитини раннього віку психолого-педагогічної допомоги, спрямованої на забезпечення єдності сімейного й громадського виховання, профілактику проявів дезадаптації у дитини [35].

Соціальний педагог у процесі організації взаємодії педагогів з батьками в період адаптації дітей раннього віку має вирішувати такі основні завдання:

- вироблення єдиного стилю виховання й спілкування з дитиною в ЗДО і в сім'ї;
- надання кваліфікованої консультації й практичної допомоги батькам із проблем виховання й розвитку дитини в процесі адаптації й формування в дитини почуття захищеності, довіри до навколишнього світу;
- активізація й збагачення виховних умінь педагогів, батьків, підтримка їх впевненості у власних педагогічних можливостях;
- забезпечення включення батьків у змістовну спільну діяльність із закладом дошкільної освіти: побудові розвиваючого середовища й реалізації освітнього процесу, у здійсненні господарської діяльності і та ін. [81].

При взаємодії з батьками педагогам необхідно дотримуватися певних принципів, зокрема, принципу цілеспрямованості, систематичності й послідовності, робота вихователя повинна носити плановий характер (принцип плановості), диференційованого підходу до взаємодії з батьками,

індивідуального підходу, відкритості освітньої системи, взаємодія вихователя й сім'ї має засновуватись на доброзичливому відношенні, співробітництві, створенні партнерських, довірчих відносин між батьками й вихователем [6].

Для оптимізації процесу адаптації дітей раннього віку до умов закладу дошкільної освіти вихователь має дотримуватись чіткої й послідовної роботи з батьками.

Педагоги-практики вважають, що процес організації взаємодії вихователя з батьками й формування співробітництва педагогів і батьків має проходити поетапно й мати на меті формування активної педагогічної позиції батьків:

- 1 етап – формування довірчих відносин між педагогами, фахівцями закладу дошкільної освіти і батьками, виникнення потреби домогтись успіху й підвищити впевненість у своїх силах таким чином, щоб залучити батьків до процесу виховання, зацікавити їх;

- 2 етап – психолого-педагогічна освіта батьків і засвоєння ними знань і вмінь безпосередньо в теоретичній і практичній, певним чином організованій діяльності [62].

Наслідком такої організації стане активна участь батьків не лише у вихованні своєї дитини, але й участь у педагогічній діяльності закладу дошкільної освіти. Педагоги й батьки мають стати партнерами й доповнювати один одного, ніхто не має домінувати, у відносинах повинна бути взаємна доброзичливість і повага, партнери спілкуються на рівних.

Для успішної адаптації дітей раннього віку до закладу дошкільної освіти соціальний педагог має організовувати комплексну діяльність педагогів з батьками, використовуючи все різноманіття форм і методів роботи.

Наразі найбільш узагальненою класифікацією є розподіл форм взаємодії вихователя з батьками на традиційні і нетрадиційні.

Традиційними формами називають такі форми, які перевірені часом і стандартні для всіх закладів дошкільної освіти.

Нетрадиційні форми роботи – нові форми роботи, які дозволяють краще надати допомогу сім'ям у вихованні й навчанні дитини. Саме у нетрадиційних

формах взаємодії з батьками реалізується принцип партнерства, діалогу, співробітництва [11].

Форми роботи педагогів з батьками можна класифікувати за різними підставами: за кількістю учасників, часом проведення, місцем проведення, складом учасників, завданням взаємодії, характером взаємодії, за видом діяльності учасників.

За кількістю учасників виокремлюють колективні (підгрупа або група батьків) і індивідуальні.

За часом проведення форми роботи можуть бути розподілені на щоденні, щотижневі, щомісячні, і заходи, які проводяться з іншою періодичністю (1-2 або 3-4 рази на рік або за необхідності).

За місцем проведення робота з батьками може здійснюватися у закладі дошкільної освіти та за його межами.

За характером взаємодії педагогів з батьками взаємодія може мати безпосередній або опосередкований (за допомогою наочності) характер.

За складом учасників у заході можуть брати участь педагоги й батьки, або педагоги, батьки й діти, або педагоги, батьки й запрошені фахівці.

За завданнями взаємодії з сім'єю форми можуть підрозділятися на такі, що підвищують педагогічну грамотність батьків і сприяють включенню батьків у діяльність ЗДО.

За діяльністю учасників форми взаємодії вихователів і сім'ї умовно розділяють на організаційні, інформаційно-аналітичні, наочно-інформаційні та дозвільні [9].

Для результативної організації взаємодії педагогів з батьками в період адаптації дитини раннього віку до закладу дошкільної освіти педагогам необхідно використовувати всі форми взаємодії за різними напрямками у відповідності до Базового компонента дошкільної освіти, що є державним стандартом першої ланки системи освіти України.

Аналіз літератури показав, що при організації взаємодії педагоги використовують різні форми роботи з батьками. Найбільш інформативною

класифікацією форм взаємодії педагогів і батьків є класифікація за видами діяльності учасників освітнього процесу.

Організаційний напрямок має здійснюватися з метою ознайомлення батьків з віковими й психологічними особливостями дітей раннього віку, особливостями їх поведінки в період адаптації, формування в батьків практичних навичок виховання дітей. Спільна робота вихователя й батьків дітей щодо реалізації освітньої програми забезпечує педагогічний супровід сім'ї на етапі адаптаційного періоду дітей, робить батьків так само відповідальними учасниками освітнього процесу [11].

При взаємодії вихователя з батьками в організаційному напрямку, вихователь може застосовувати такі форми роботи: відвідування сім'ї вихованців вдома, загальні й групові батьківські збори, консультації, заняття за участю батьків, виставки дитячих робіт, виготовлених разом з батьками, спільні екскурсії, Дні спілкування, Дні добрих справ, Дні відкритих дверей, участь батьків у підготовці й проведенні свят, дозвільних заходів, спільне створення предметно-розвиваючого середовища, ранкові вітання, бесіди з дітьми й батьками, тренінги і т.ін. [93].

Наразі педагогам доцільно проводити батьківські збори нетрадиційної форми. Оскільки на практиці вони користуються особливою популярністю як у педагогів, так і в батьків: «педагогічна лабораторія», «читацька конференція», «аукціон», «семінар-практикум», «відверта розмова», «майстер-клас», «ток-шоу» та ін. [93].

Інформаційно-аналітичний напрямок має здійснюватися з метою виявлення інтересів, потреб, запитів батьків, рівня їх педагогічної грамотності щодо адаптації дітей до ЗДО. Основним завданням інформаційно-аналітичних форм організації спілкування з батьками є збір, обробка й використання даних про сім'ю кожного вихованця, загальнокультурний рівень батьків, наявності в них необхідних педагогічних знань, відношення в сім'ї до дитини, запити, інтереси, потреби батьків у психолого-педагогічній інформації [11].

Робота в інформаційно-аналітичному напрямку може здійснюватися за

допомогою анкетування, інтерв'ювання або бесід, тестування батьків, проведення соціологічних зрізів, опитувань, спостереження, спеціальних діагностичних методик, педагогічного аналізу інформації, «поштової скриньки» та ін. [24].

Педагог на підставі зібраних даних про сім'ю, освітні потреби батьків визначає й виробляє тактику спілкування з кожним з батьків і дитиною для узгодження виховного впливу на дитину.

З урахуванням отриманих даних інформаційно-аналітичної діяльності педагог має скласти план діяльності щодо взаємодії з батьками.

Наочно-інформаційний напрямок діяльності педагогів має бути спрямований на вирішення завдання ознайомлення батьків з умовами, змістом і методами виховання дітей у закладі дошкільної освіти, дозволяють правильно оцінити діяльність педагогів, переглянути методи й прийоми домашнього виховання, більш об'єктивно оцінити діяльність педагогів [9].

При взаємодії педагогів з батьками в наочно-інформаційному напрямку (інформаційно-ознайомлювальному, інформаційно-просвітницькому) педагоги можуть застосовувати такі методи: батьківські куточки, що містять різноманітну інформацію з питань адаптації дітей до закладу дошкільної освіти, нормативні документи, Дні відкритих дверей, папки-пересувки за темами адаптації дітей, сімейний і групові альбоми; фотомонтажі і т.ін. [36].

Дозвільний напрямок діяльності педагогів має бути спрямований на встановлення емоційного контакту між педагогами, батьками, дітьми. Цей напрямок найпривабливіший, більш затребуваний, корисний, але й найважчий. Це пояснюється тим, що будь-який спільний захід дозволяє батькам побачити зсередини проблеми своєї дитини, порівняти її з іншими дітьми, побачити труднощі у взаєминах, подивитися, як роблять це інші, тобто набути досвід взаємодії не лише зі своєю дитиною, але й з батьківською громадськістю в цілому [8]. З цією метою вихователь може використовувати Дні відкритих дверей, свята, розваги, спектаклі, концерти, перегляди фільмів, спільні проекти, гуртки, сімейні конкурси, випуск сімейних газет, виставки сімейних колекцій,

реліквій, спортивні заходи, змагання, спільні походи, екскурсії, оформлення груп, благоустрій приміщень закладу дошкільної освіти й території, присутність батьків під час адаптаційного періоду в групі та ін. [31].

Особливістю організації взаємодії педагогів з сім'єю є початок роботи з батьками ще до вступу дитини в групу. Її слід розпочинати за 1-2 місяця до прийому дитини до дитячого садка.

Першочерговим є збір відомостей про сім'ю кожного вихованця, загальнокультурний рівень батьків, наявності в них необхідних педагогічних знань, відношення в сім'ї до дитини, запити, інтереси, потреби батьків у психолого-педагогічній інформації, характерні риси поведінки дитини, інтереси і схильності [15]. Для цього батькам пропонуються анкети, де батьки, відповідаючи на запропоновані питання, дають вичерпну характеристику своїй дитині. У свою чергу педагоги дитячого садка аналізують дані матеріали, роблять висновки про особливості поведінки дитини, сформованості в неї навичок, про інтереси й т.ін. Це допоможе педагогам правильно спілкуватися з дітьми в адаптаційний період, полегшить звикання дітей до нових для них умов [49].

Організація взаємодії містить у собі проведення роботи з сім'єю з метою ознайомлення батьків з особливостями адаптаційного періоду й чинниками, від яких залежить його плин: необхідно дати додаткові рекомендації з підготовки дитини до умов громадського виховання, познайомити батьків з картами нервово-психічного розвитку дітей, пояснити, що має вміти робити дитина раннього віку [48].

Однією з форм організації взаємодії педагогів з батьками ще до того, як дитина прийшла у групу є батьківські збори, у якому беруть участь завідувачка дитячого саду, методист, психолог, соціальний педагог, медики й, звичайно, вихователі груп дітей раннього віку. Фахівці розкривають особливості роботи дитячого садка, груп дітей раннього віку, знайомлять із напрямками педагогічної діяльності освітньої установи, відповідають на запитання батьків [38].

Батьки, віддаючи дитину до дитячого садка, мають певну тривогу за неї. Відчуваючи стан і настрої своїх близьких, особливо мами, дитина теж тривожиться. Тому завдання вихователя на підготовчому етапі – заспокоїти, насамперед, дорослих, запросити їх оглянути групові приміщення, показати шафку, ліжко, іграшки, розповісти, чим дитина буде займатися, у що грати, познайомити з режимом дня, разом обговорити, як полегшити період адаптації [38].

На підставі попередньої отриманої інформації про сім'ю і дитину, для організації успішної адаптації дітей раннього віку, вихователі складають план освітньої діяльності й план роботи з батьками щодо адаптації дітей до ЗДО. При цьому обирають різноманітні напрямки роботи: консультації для батьків, пам'ятки, цікаві для дітей дидактичні ігри, рухливі ігри, ігри адаптаційного періоду, що сприяють виникненню позитивних емоцій у дітей, елементи усної народної творчості [94].

Наступним етапом є вступ дитини до дитячого садка, безпосередньо адаптаційний період. В адаптаційний період необхідно дотримуватися послідовності роботи педагогів з сім'єю.

Організація першого знайомства дитини разом з батьками із групою, умовами перебування, педагогами має велике значення. Необхідно створити умови для спільного відвідування батьків разом з дітьми групи в момент організації різноманітної життєдіяльності, за допомогою організації знайомства дітей, ігор, розваг, ритуалів зустрічей, прощання, оздоровчих прогулянок, знайомства з дитячим садком, зустрічей зі співробітниками [42].

Далі педагоги разом з батьками мають обговорити й встановити індивідуальний режим відвідування ЗДО дитиною. Найкращий варіант включення дитину в групу – це денна або вечірня прогулянка, де дітям доступні умови гри й спільного спілкування. Перші кілька днів батькам рекомендується забирати дітей до сну, поступово, відповідно до ступеня адаптованості, час перебування збільшується [13].

У випадку нормального проходження адаптації в період з першого по

третьої тижні, можливо із четвертого тижня починати звичайні відвідування. При ускладненні адаптації етапи можуть подовжуватися.

На всіх етапах адаптаційного періоду дітей до закладу дошкільної освіти відбувається взаємодія вихователя з батьками в напрямку інформування про протікання адаптації дитини, її проблеми, пояснення цілей і завдань своєї роботи. Для виявлення ступеня адаптації вихователь здійснює спостереження за адаптацією до середовища й складає схеми індивідуальної психологічної допомоги, а також організовує діагностичну роботу [13].

У період безпосередньої адаптації дитини до дитячого садка взаємодія вихователя й батьків має найбільшу інтенсивність. Широко застосовуються наочно-інформаційні, пізнавальні, інформаційно-аналітичні й дозвільні форми роботи.

Необхідною й найважливішою умовою успішної адаптації дитини до умов дитячого садка є активна взаємодія педагогів і батьків.

У результаті теоретичного дослідження процесу організації взаємодії педагогів з батьками в період адаптації дітей раннього віку закладу дошкільної освіти ми дійшли висновку, що необхідною умовою успішності даного періоду буде встановлення тісного контакту педагогів з батьками, який дозволить зняти напругу, тривожність батьків за дитину, зорієнтувати батьків на активну взаємодію; прийняття педагогами активної участі в житті сім'ї; завжди знаходити час для розмови з батьками; цікавитися проблемами дитини, знати про усі труднощі, що виникають у житті дитини, допомагати розвивати свої вміння й таланти; інформувати про процес протікання адаптації (індивідуальні бесіди, батьківські збори, стендові консультації); складання індивідуального плану адаптації, вироблення однакових вимог до нього.

Таким чином, зміст організації взаємодії педагогів з батьками в період адаптації дітей раннього віку до закладу дошкільної освіти містить у собі різноманітні форми як традиційні, так і нетрадиційні: практикуми-семінари, круглі столи, ділові ігри, ігрові тренінги, батьківські клуби. Аналіз психолого-педагогічних досліджень дозволяє припустити, що успішна адаптація дітей

раннього віку до закладу дошкільної освіти залежатиме від правильно вибудованої взаємодії, усвідомлення загальних цілей, прагнення до взаєморозуміння й підвищення педагогічної компетентності батьків.

РОЗДІЛ 2

ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА ЩОДО ОРГАНІЗАЦІЇ ВЗАЄМОДІЇ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА З БАТЬКАМИ В ПЕРІОД АДАПТАЦІЇ ДІТЕЙ РАНЬОГО ВІКУ ДО ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

2.1. Обґрунтування необхідності формування педагогічної компетентності батьків в процесі адаптації дітей раннього віку до закладу дошкільної освіти

У першому розділі нашого дослідження ми розглянули теоретичні аспекти проблеми взаємодії соціального педагога з батьками в період адаптації дітей раннього віку до закладу дошкільної освіти. На підставі проведеного теоретичного аналізу ми дійшли висновку, що однією з важливих умов успішності процесу адаптації дитини до закладу дошкільної освіти є підвищення педагогічної компетентності батьків. Тому в нашій дослідно-експериментальній роботі щодо взаємодії з батьками ми робимо акцент на формуванні педагогічної компетентності батьків.

Поняття «педагогічна компетентність батьків» у науковій літературі досить плідно розробляються і різнобічно розглядаються, проте до цих пір не мають однозначного змісту і визначення.

У словнику української мови компетенція визначається як «1. Добра обізнаність із чим-небудь. 2. Коло повноважень якої-небудь організації, установи або особи» [86, 250]. У «Новітньому енциклопедичному словнику» компетенція визначається як «коло повноважень якого-небудь органа, посадової особи; коло питань, в яких конкретна особа має знання, досвід» [66, 595].

У наведених тлумаченнях компетенції загальним є їх змістова основа: знання, які повинна мати особа; коло питань, в яких особа повинна бути

обізнана; досвід, необхідний для успішного виконання роботи у відповідності з установленими правами, законами, статутом. Знання, коло питань, досвід подані як узагальнені поняття, що не стосуються конкретної особи, які не є її особистісною характеристикою.

У «Новому тлумачному словнику української мови» слово «компетентний» означено так: «1) який має достатні знання в якій-небудь галузі; який з чим-небудь добре обізнаний; тямущий; який ґрунтується на знанні; кваліфікований; 2) який має певні повноваження; повноправний, повновладний» [67, 874].

Як бачимо, у всіх наведених тлумаченнях «компетентності» йдеться про людину, яка володіє відповідною компетенцією, або про заклад, орган управління, що має права для вирішення якого-небудь питання. Одним із значень поняття компетентності є характеристика особистісних якостей людини, володіння компетенцією.

Розглянемо підходи до означення поняття «компетентність». Дж. Равен означував компетентність як специфічну здатність, необхідну для ефективного виконання конкретної дії в конкретній предметній галузі, яка включає вузькоспеціальні знання, особливого роду предметні навички, способи мислення, а також розуміння відповідальності за свої дії. Бути компетентним – значить мати набір специфічних компетентностей різного рівня [57].

Дж. Равен в структурі компетентності виділяє чотири компоненти: когнітивний, афективний, вольовий, навички і досвід.

У роботах російських дослідників (В. Болотов, А. Хуторський, В. Серіков, І. Зимня та ін.) змістовий аспект поняття компетентності включає складові: мотиваційну (готовність до появу компетентності), когнітивну (володіння знаннями); діяльнісну (сформованість способів діяльності, технологічної письменності); аксіологічну (освоєння цінностей, ціннісне ставлення до професійної діяльності і особистого зростання).

І. Зимня до складу компетентності включає такі складові: а) готовність до прояву компетентності (тобто мотиваційний аспект); б) володіння знаннями

змісту компетентності (тобто когнітивний аспект); в) досвід прояву компетентності у різноманітних стандартних і нестандартних ситуаціях (тобто поведінковий аспект); г) ставлення до змісту компетентності і об'єкта її застосування (ціннісно-смысловий аспект); д) емоційно-вольова регуляція процесу і результату прояву компетентності [33, 25-26].

Компетентність – це інтегративне утворення особистості, що інтегрує в собі знання, уміння, навички, досвід і особистісні властивості, які обумовлюють прагнення, здатність і готовність розв'язувати проблеми і завдання, що виникають в реальних життєвих ситуаціях, усвідомлюючи при цьому значущість предмету і результату діяльності.

Підвищення компетентності батьків у питаннях виховання та розвитку дітей дошкільного віку є одним із пріоритетних напрямків розвитку освіти у всьому світі. У зв'язку з цим в умовах компетентнісної парадигми особливу актуальність для науки і практики набувають дослідження, які вивчають компетентність батьків, її структуру та умови формування.

Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить про те, що педагогічна компетентність розглядається з позицій системного, діяльнісного, культурологічного та інших підходів. Дана категорія тісно пов'язана з такими поняттями, як педагогічна культура, психолого-педагогічна культура, педагогічна підготовленість, майстерність та ін.

Сучасні вчені трактують педагогічну компетентність батьків як широке загальнокультурне поняття, складову частину педагогічної культури (Т. Бахуташвили, Є. Бондаревська, Ю. Гладкова, Т. Кротова, Т. Куликова та ін); єдність теоретичної і практичної готовності батьків до здійснення педагогічної діяльності, здатність зрозуміти потреби дітей та створити умови для їх задоволення (О. Арнаутова, В. Дуброва, О. Зверева); інтегративне, системне, особистісне утворення, сукупність особистісних і діяльнісних характеристик, що обумовлюють можливість ефективно здійснювати процес виховання дитини в сім'ї (С. Пиюкова, В. Селіна).

Для розуміння сутності педагогічної компетентності батьків у вихованні

дітей дошкільного віку, розкриття її змісту та виділення показників необхідно мати уявлення про структуру педагогічної компетентності.

Багато дослідників у структурі компетентності виділяють такі компоненти: мотиваційний, особистісний, гностичний (когнітивний), організаторський, конструктивний, комунікативний, емоційно-ціннісний, рефлексивний, орієнтований (О. Арнаутова, Т. Бахуташвили, О. Нестерова, М. Орлова, С. Пиюкова, В. Селіна та ін.) [54].

Незважаючи на багатоаспектність трактування педагогічної компетентності та її структури, у змісті компонентів констатується неодмінна наявність мотиваційної складової, особистісних якостей, знань, умінь і навичок, зокрема комунікативних. З цієї причини ми об'єднуємо структуру педагогічної компетентності в три основні групи, виділивши мотиваційно-особистісний, когнітивний та комунікативно-діяльнісний компоненти. Крім зазначених, в структуру педагогічної компетентності батьків включений компетентнісний досвід, який, на думку А. Хуторського, є найбільш важливим у даній структурі. Розглянемо зазначені компоненти.

Мотиваційно-особистісний компонент передбачає зацікавленість батьків в успішному результаті виховання дітей, сукупність психологічних позицій по відношенню до дитини і самого себе (емпатія, педагогічна рефлексія), особистий досвід виховання.

Когнітивний пов'язаний зі сферою знань батьків, пошуком, сприйняттям і відбором інформації.

Комунікативно-діяльнісний містить комунікативні, організаторські, практичні навички і вміння.

Компетентнісний досвід є основним і припускає наявність у батьків педагогічних знань, умінь, навичок виховання, апробованих в дії, придбаних через рішення спонтанних або спеціально організованих компетентнісних завдань-ситуацій, засвоєних батьками і застосовуються в практиці сімейного виховання.

Враховуючи інтегративність досліджуваного поняття, представлена

структура є умовною. Але вона дає можливість теоретично осмислити сутність педагогічної компетентності батьків та виявляє базовий матеріал для подальшого практичного застосування.

Таким чином, сутнісні характеристики компетентності, її зміст послужили підставою для розгляду педагогічної компетентності батьків як інтегративного особистісного утворення, що виражається в ціннісно-гуманному ставленню до дитини і представлене сукупністю взаємопов'язаних компонентів, що включають систему знань, педагогічних умінь, психологічних позицій, особистісних якостей та досвіду, необхідних для ефективного виховання дітей у сім'ї [52].

З нашої точки зору, компетентність є здатність людини знайти оптимальний варіант вирішення проблеми мінімальними витратами. Іншими словами, це результативні дії в різних ситуаціях.

Людина набуває людську сутність лише у спільноті людей. І головну роль у цьому процесі, безумовно, відіграють батьки дитини. Це вони привели її в цей світ, вони несуть відповідальність за те, якою вона стане. Здатність батьків справлятися зі своїми виховними функціями називається педагогічною компетентністю батьків.

Педагогічна компетентність – це здатність розуміти потреби дитини і створювати умови для їх розумного задоволення, свідомо планувати її освіту і входження у доросле життя, у відповідності з матеріальним достатком сім'ї, здібностями дитини та соціальною ситуацією. Педагогічну компетентність можна спостерігати в типових життєвих ситуаціях. Як правило, всі вчинки батьків укладаються між двома протилежними полюсами – двома рівнями педагогічної компетентності [33].

Високий рівень педагогічної компетентності характеризується:

- усвідомленістю власних педагогічних цілей і завдань, уявлень про способи їх реалізації (знаю, чого хочу і як цього досягти);
- адекватними очікуваннями від власних витрат і зусиль (не роблю те, що можу, а те, що слід робити в цій конкретній ситуації);

- помірними й адекватними дитячим здібностям домаганнями (допомагаю дитині досягти успіхів у тому виді діяльності, який він вибрав сам, а не там, де мені хочеться);

- об'єктивними знаннями про основні закономірності розвитку дитини (пам'ятаю себе в цьому віці, знаю, що відбувається з моєю дитиною, відчуваю потребу в збагаченні своїх знань з дитячої психології);

- усвідомленість ступеня втручання в соціальну ситуацію розвитку (моя дитина не зовсім така, якою я її уявляв, але вона має право бути іншою, я буду захищати її права бути іншою, я буду захищати її право бути самою собою всюди, де це право буде порушуватися).

Зміст поняття «педагогічна компетентність батьків» визначають як особистісну характеристику батьків, що інтегрує в собі пряму педагогічну мотивацію та систему ціннісних орієнтацій; особистісні якості, знання, вміння і навички, необхідні для успішного виховання дітей; здатність найбільш універсально використовувати та застосовувати педагогічні знання, уміння та навички у виховній практиці, пристосовуватись до мінливих умов конкретної діяльності; емоційно-вольову регуляцію і рефлексію процесу та результату виховної діяльності [65].

Психолого-педагогічна компетентність батьків повинна розглядатися в контексті сімейного благополуччя, де вона виступає як здатність зрозуміти дітей, створити можливість зробити дитину щасливою, уміння бачити перспективи розвитку дитини.

Особливу актуальність компетентність батьків набуває у вихованні дітей раннього віку, який визнається психологами і педагогами найбільш сензитивним у формуванні особистості дитини (Л. Галігузова, Л. Голубева, А. Люблінська, О. Лютова, З. Мухіна, Л. Обухова, Д. Печора та ін.). Виконання виховної та соціалізуючої функцій молодими батьками вимагає від них володіння основами психологічних і педагогічних знань про розвиток і виховання дитини раннього віку, уміння забезпечувати умови для задоволення потреби дітей цього віку в емоційно забарвленому спілкуванні з дорослим в

процесі їх взаємодії з предметним і соціальним світом.

Багато батьків дітей раннього віку мають уявлення про даний віковий період лише як про період фізичного розвитку і фізіологічного дозрівання і вважають, що психічний розвиток і формування особистості починається тільки з трьох років, і це є причиною, за якої вони не приділяють йому належної уваги. Батьки, не знаючи особливостей розвитку дітей раннього віку і часто переоцінюючи його можливості, починають посилено розвивати інтелект у свого дворічного малюка, пред'являти до нього надмірно високі вимоги, що неминуче призводить до невротизації малюка. Також батьки тривожаться стосовно початку відвідування їхньою дитиною дитячого садка. Їх непокоїть, що дитині доведеться звикати до нового режиму, харчування, засинання, витримувати розлуку з батьками, перебуваючи у незнайомому середовищі без їхньої опіки. Іноді батьки ставляться до періоду адаптації недостатньо серйозно, як до чогось очевидного, а відтак негативні ситуації, які виникають, схильні приписувати поганій роботі вихователів. Дані факти свідчать про необхідність організації соціально-педагогічної роботи з батьками направленої на формування у батьків дітей раннього віку педагогічної компетентності [64]. Педагогам необхідно навчити батьків зіставляти новоутворення дитячого віку з віковими і психологічними нормами, розпізнавати емоційні прояви дітей, відпрацювати з батьками стилі реагування на такі прояви і поведінку, сформувати в них відповідальне ставлення до виконання батьківських обов'язків [56, 47].

На основі визначення теоретичних передумов процесу формування педагогічної компетентності батьків ми розробили модель процесу формування педагогічної компетентності батьків з адаптації дітей раннього віку до ЗДО. Пропонована модель містить у собі взаємозалежні й взаємодоповнюючі один одного компоненти: цільовий (містить в собі соціальне замовлення, мету, завдання діяльності), змістовний (визначається певним обсягом знань, умінь і навичок, необхідних для здійснення роботи), операційний (передбачає впровадження змісту у практику роботи і містить принципи, умови та методи і

форми роботи) і результативний (спрямований на оцінку результатів роботи і включає критерії, рівні та показники ефективності роботи).

Розглянемо ці структурні компоненти стосовно нашого дослідження.

Мета нашої дослідно-експериментальної роботи – підвищення теоретичної та практичної обізнаності батьків щодо ключових орієнтирів розвитку, виховання та навчання дітей раннього віку, тобто формування мотиваційно-особистісного, когнітивного та комунікативно-діяльнісного компонентів педагогічної компетентності батьків дітей раннього віку. Дана мета була визначена відповідно до соціального замовлення – формування педагогічної компетентності батьків дітей дошкільного віку. Таке соціальне замовлення ми знаходимо в законах України «Про дошкільну освіту», «Про охорону дитинства», в «Концепції розвитку дошкільної освіти», в Базовому компоненті дошкільної освіти, в національній програмі «Діти України» та інших нормативно-правових документах. Зазначена мета конкретизована в таких завданнях:

- розширити і збагатити знання і уявлення батьків про явище адаптації та її загальні особливості у дітей раннього віку;
- пояснити роль та завдання батьків щодо полегшення процесу адаптації малюка до дитячого садка;
- ознайомити із загальними правилами оптимальної організації процесу адаптування дитини до дошкільного навчального закладу.

Змістовий компонент представлений певним обсягом знань, умінь і навичок, необхідних і достатніх для здійснення зазначеного напрямку роботи. Змістовий компонент має такі складові: когнітивний, емоційно-оціночний та мотиваційно-поведінковий блоки. Перший блок пов'язаний із цілеспрямованим формуванням у батьків знань і уявлень про явище адаптації та її загальні особливості у дітей раннього віку. Другий блок спрямований на формування у батьків ціннісного ставлення до дитини та своїх виховних функцій в період адаптації дітей раннього віку до ЗДО. Третій блок пов'язаний зі створенням широкого розвивального простору, сприятливого для повноцінної

життєдіяльності дитини раннього віку в сім'ї та закладі дошкільної освіти, опануванням батьками способів взаємодії та спілкування з дитиною, здатністю до їх аналізу та оцінки.

Змістовий компонент відображений в просвітницькому проєкті «Школа молодих батьків», розробленому нами спільно з вихователями груп раннього віку та практичним психологом на основі Базового компоненту дошкільної освіти, програми розвитку дітей від пренатального періоду до трьох років «Оберіг» (А. Богуш, Т. Панасюк, О. Долинна та ін.) та технології психолого-медико-педагогічного супроводу дітей раннього віку «Сходишки адаптації».

Формування педагогічної компетентності батьків дітей раннього віку у процесі соціально-педагогічної роботи являє собою тривалий, безперервний, складний і напружений процес, що має комплексний характер та ґрунтується на єдності мети, етапів, змістовних напрямків, форм, методів і педагогічних умов, реалізованих у взаємодії з усіма учасниками цього процесу. Головними учасниками виступають: батьки дітей раннього віку, адміністрація ЗДО, практичний психолог, вихователі груп раннього віку.

Етап адаптації малюків до дитячого садка досить рідко проходить без сліз, суму, вередувань. І в цьому немає нічого незвичайного, адже будь-які зміни для дитини раннього віку – стрес. Завдання педагогів та адміністрації закладу – пом'якшити складний процес адаптації до змін у житті не лише для дитини, а й для її батьків.

Переступивши поріг дошкільного закладу, дитина потрапляє у нове середовище, де панують інші, ніж удома, правила, складаються нові стосунки, змінюється звичний для неї спосіб життя. Організм малюка має пристосуватися до умов нового середовища, а його батьки мають бути готові до активної співпраці з педагогічним колективом, адже єдність підходів сім'ї й дитячого садка – це запорука успішної адаптації.

Батьки мають знати, як тренувати систему адаптаційних механізмів дитини, як допомогти їй звикнути до режиму дня дитсадка, побудувати контакти з людьми, що не входять до її сім'ї. А головне – усвідомити перше

правило благополучної адаптації. «Адаптація дитини до дитсадка починається з готовності батьків відпустити її, надати їй більшу самостійність і свободу» [21, 10].

Враховуючи, що процес формування педагогічної компетентності батьків відбувається поступово й полягає у набутті знань про особливості адаптаційного періоду дитини раннього віку, опануванні ефективних способів спілкування та взаємодії з дитиною в цей період та практичному доцільному використанні набутих знань, у моделі визначили три етапи: підготовчий, етап психолого-педагогічного супроводу та етап аналізу та висновків, кожен з яких має свої особливості: різний зміст, форми й методи, і передбачає відповідну організацію роботи з дітьми і їхніми батьками.

Підготовчий етап проводиться з метою підвищення психолого-педагогічної культури батьків майбутніх новачків щодо питань входження малюків до дитячого садка. До змістового компоненту цього етапу входить:

1. Ознайомлення батьків з особливостями роботи закладу.

За кілька місяців до початку відвідування ЗДО адміністрація закладу запрошує батьків на зустріч, де ознайомлює їх з особливостями адаптаційної програми для дітей раннього віку. Батьки отримують поради щодо створення вдома умов для підвищення рівня незалежності й самостійності дитини у побутових навичках, обговорюють розпорядок життя маляти і можливості максимального його наближення до режиму дошкільного закладу. Завідувач наголошує на важливості збереження здоров'я малюка, зміцнення його імунітету та створення спокійного психологічного клімату в сім'ї.

По закінченні зустрічі батьки отримують пам'ятки, у яких розкриваються особливості роботи закладу; поради щодо того, як психологічно підготувати себе та малюка до вступу в новий період; план самостійної діяльності батьків на час до наступної зустрічі.

Також батькам надається пакет документів, які вони мають заповнити для вступу дитини до закладу. Серед них, зокрема, анкета «Портрет моєї дитини». Запитання анкети стосуються індивідуальних особливостей малюка, його

дозвілля, здоров'я, інтересів, звичок, що послужить для педагогів опорою в роботі з дітьми в адаптаційний період, допоможе краще зрозуміти кожного вихованця, задовольнити його потреби.

2. Самостійна діяльність сімей, спрямована на досягнення психологічної готовності до дитячого садка.

Професійні педагоги показують батькам шлях до успішної адаптації, надихають, надають інструменти, які можуть наблизити успіх, але не здатні здійснити за батьків необхідні зміни в житті сім'ї. Тому сім'ї дається час для самостійної діяльності:

- аналізу своєї готовності до змін;
- наближення розпорядку життя сім'ї до режиму в дитячому садку;
- сприяння розвитку в дитини самостійності та незалежності, зокрема навичок самообслуговування;
- зміцнення здоров'я дитини;
- заповнення анкети «Портрет моєї дитини», спрямованої на виявлення неповторних рис малюка за допомогою методу спостереження.

Особливу роботу над собою мають здійснити молоді батьки, занепокоєні тим, що відвідування дитячого садка перерве їхній емоційний зв'язок з дитиною. У сім'ї малюк перебуває в центрі уваги, а в дитячому садку таких, як він, багато. Усвідомлення цього вимагає від батьків та малюка психологічної перебудови, зміни поведінки, вироблення нових форм спілкування. Вони в цей період мають змінити зміст контакту з дитиною – від емоційно насиченого зв'язку до партнерських стосунків. Тато й мама мають стати для дитини партнерами в іграх, помічниками в освоєнні навколишнього середовища.

3. Ознайомлення батьків з важливими моментами адаптаційного періоду.

За кілька днів до початку відвідування дитячого садка відбувається ще одна зустріч педагогів з батьками, що проходить у формі «круглого столу» з елементами тренінгу.

Батьки діляться своїми здобутками у підготовчій роботі, досягненнями дитини у проявах самостійності; радяться щодо розв'язання проблемних

ситуацій виховання, дізнаючись від педагогів, як треба змінювати форми поведінки в певних ситуаціях; надають майбутнім вихователям малюка заповнену анкету «Портрет моєї дитини».

Представники адміністрації ознайомлюють батьків з особливостями розвивального середовища для дітей раннього віку. Розповідають про тимчасові труднощі, кризу третього року життя; пояснюють, що дитина в період адаптації стає плаксивою, тривожною, примхливою, замкнутою та агресивною (такий стан може тривати від тижня до 1,5 місяців) тому, що почувається беззахисною, вперше залишаючись без рідних людей у незнайомому приміщенні; у цей час можуть спостерігатися порушення сну та апетиту (діти починають погано їсти, бо їм пропонують незвичну їжу, незнайому на смак).

Інформують батьків про індивідуальний перебіг адаптаційного періоду в кожного малюка, можливість виникнення застудних захворювань. Наголошують на важливості єдності піходів батьків і педагогів, а також на тому, яку велику допомогу можуть надати батьки своєму малюкові, якщо ставимуться до педагога з довірою і випромінюватимуть позитивні емоції.

Педагоги розповідають про організацію освітньої роботи протягом першого тижня перебування дитини у закладі; ознайомлюють з правилами перебування мами разом з дитиною упродовж кількох перших днів відвідування ЗДО.

Також батькам пропонується дати відповіді на запитання опитувальника «Чи готова ваша дитина відвідувати дитячий садок». Під час співбесіди ми отримуємо відомості про особливості зростання дитини в умовах сім'ї, та батьки самостійно усвідомлюють, що саме може завадити легкому входженню їхньої дитини в групу дитячого садка (опитувальник містить відкритий ключ та інтерпретацію результатів). Певним діагностичним моментом також є реакція батьків на результати опитування. Зокрема, ми можемо виявити, наскільки серйозно сім'я приймає рекомендації, чи погоджується щось змінювати заради дитини тощо.

Аналізуючи відповіді батьків, практичний психолог робить узагальнений прогноз адаптації дитини до умов дитячого садка, визначає проблеми, які можуть виникнути, і надає рекомендації, щоб запобігти їм [8, 21-22].

Як засвідчує досвід, батьки зі своїми запитаннями чи страхами знову й знову звертатимуться до педагогів дитячого садка. З метою допомогти батькам обрати того фахівця, який надасть компетентну та вичерпну відповідь на те чи інше запитання ми розробили пам'ятку для батьків «Ми завжди Вам допоможемо» [21, 16].

Етап психолого-педагогічного супроводу реалізується після вступу дитини до дошкільного закладу. Протягом цього періоду проводиться поетапний прийом дітей до групи. Педагоги здійснюють психолого-педагогічний супровід новоприбулих дітей і спостерігають за їхньою поведінкою. Крім того фахівці дошкільного закладу постійно консультують батьків із питань, які в них виникають, і розробляють індивідуальний режим дня для кожної дитини.

Одним із засобів формування соціально-педагогічної компетентності батьків є «Батьківська скринька», до якої зібрані найпоширеніші запитання батьків майбутніх вихованців ЗДО та новачків.

На аналітичному етапі здійснюється обробка бланків спостережень й аналіз адаптації кожної дитини на підставі адаптаційних листів, виявлення дітей з ускладненим перебігом адаптації та індивідуальна робота з сім'ями, консультування батьків.

В основу концепції педагогічної системи розвитку педагогічної компетентності батьків покладена ідея гуманізації освіти, що передбачає реалізацію аксіологічного та особистісно-діяльнісного підходів і відповідних їм принципів: активної взаємодії із сім'ями вихованців заради досягнення прогнозованих результатів розвитку, виховання та навчання дітей; відкритості; цілісності; суб'єктності; співробітництва; співтворчості та узгодження цілей і цінностей педагогів і батьків у вихованні дітей раннього віку. Принцип гуманізму означає спрямування розвитку і виховання в інтересах людини і

сприяння її самовдосконалення. Принцип цілісності, означає єдність навчання і розвитку, з одного боку, і систематичність, з другого. Принцип діяльнісного підходу передбачає таку технологію, яка будується на дидактичному принципі зв'язку теорії з практикою, адже знання цінні тільки тоді, коли вони відповідають потребам діяльності. Принцип суб'єктності передбачає виявлення й створення умов розвитку і саморозвитку людини на різних рівнях її суб'єктного буття. Принцип співробітництва передбачає ставлення до того, хто навчається як до рівної, вільної особистості.

До складу операційного компоненту входять форми та методи організації роботи з батьками дітей раннього віку, які використовуються для формування педагогічної компетентності. Дослідження О. Арнаутової, О. Зверевої, Т. Кротової показують, що в організації тієї або іншої форми роботи з підвищення педагогічної компетентності батьків, важлива роль належить використанню методів активізації батьківського досвіду. Поняттю методи активізації близько поняття активні методи навчання. А. Смолкін визначає активні методи навчання як засоби активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів, які спонукують їх до активної розумової і практичної діяльності в процесі оволодіння матеріалом, коли активен не лише викладач, а й активні студенти.

Застосування активних методів у формуванні компетентності батьків спрямоване на виникнення у них інтересу до обговорюваної проблеми, асоціацій з власним досвідом. Такі методи застосовуються, щоб дати батькам можливість стати активними дослідниками власної батьківської поведінки, отримати досвід нового бачення звичних, стереотипних способів впливу на дитину. Методи активізації і розвитку педагогічної рефлексії допомагають батькам спільно з фахівцями відчуті і усвідомити як негативні, так і позитивні наслідки виховних впливів; сприяють формуванню навиків рефлексії особистого досвіду та подоланню своїх стереотипів, спонукаючи до інтеграції нових дій, щирому й живого контакту з дитиною в сім'ї.

Широкий спектр активних методів формування батьківської

компетентності пропонує О. Арнаутова: анкетування, тестування, дискусійні питання, звернення до авторитетної думки, джерела, відкриті перегляди дитячої діяльності, перегляд відео та прослуховування аудіоматеріалів, аналіз результатів дитячої творчості, ігрові завдання, обмін виховним досвідом, аналіз, рішення і рольове програвання проблемних педагогічних ситуацій, обговорення мотивів дитячої поведінки, ігрова дитяче-батьківська взаємодія, моделювання способів батьківського поведінки та ін. Використання варіативних методів активізації і збагачення досвіду батьків дає можливість переглянути звичні способи взаємодії з дитиною, сприяє формуванню гнучкої батьківської позиції, позитивних особистісних змін.

Форми роботи з батьками протягом місяця розподілені за темами. Реалізація змісту можлива завдяки використанню таких методів та форм роботи, відібраних нами відповідно до когнітивного, емоційно-оціночного і мотиваційно-поведінкового блоків: інтерактивні лекції, розгляд педагогічних ситуацій, міні-лекції, анкетування, дискусія, психологічний міні-тренінг, обмін думками, круглий стіл, міні-консультація, естафета думок, гра-реклама, конкурси, дебати, ігрове моделювання та ін.

Використання перерахованих вище методів сприяє розвитку позитивного емоційно-оціночного ставлення батьків дітей раннього віку до формування та розвитку своєї педагогічної компетентності, самоосвіти та самовдосконалення. Результати роботи з формування педагогічної компетентності батьків щодо адаптаційного періоду дітей раннього віку відбивається в результативному компоненті. Даний блок містить у собі критерії, показники й рівні сформованості педагогічної компетентності батьків дітей раннього віку.

Були вивчені опитувальники, спрямовані на виявлення рівня педагогічної компетентності батьків, які мають дітей різного віку, такі як: методика Р. Овчарової та Ю. Дегтярьової «Уявлення про ідеального батька», анкета «Співпраця дитячого саду і сім'ї» О. Солодянкіної, тест Е. Тарасова для визначення характеру взаємин батьків з дітьми, тест «Стратегія сімейного виховання» Р. Овчарової, «Діагностика батьківської любові і симпатії»

О. Милукової, методика Р. Овчарової «Уявлення про ідеальних батьків», опитувальники і тести О. Арнаутової, С. Глебової. На основі вивчених методик, а також критеріїв батьківського компетентності, виділених В. Селіною [91], був складений власний варіант діагностичної методики.

За критерії сформованості педагогічної компетентності батьків ми обрали: когнітивний, емоційно-ціннісний і комунікативно-діяльнісний.

Когнітивний критерій характеризується наявністю знань про адаптацію дітей раннього віку до ЗДО, труднощі адаптаційного періоду, вікові особливості дітей раннього віку, тобто знання основних закономірностей розвитку й виховання дитини раннього віку. Даний критерій є важливим і істотним, тому що показує ступінь оволодіння батьками знань, які дадуть змогу правильно організувати адаптаційний період дитини раннього віку.

Емоційно-ціннісний критерій пов'язаний з формуванням стійких мотивів і намірів батьків щодо досягнення особистих успіхів у розвитку, вихованні та навчанні дітей раннього віку, тобто відношення до дитини, її виховання та розвитку як цінності.

Комунікативно-діяльнісний критерій характеризується застосуванням здобутих знань та навичок на практиці в період адаптації дітей раннього віку до ЗДО, характером спілкування та взаємодії з дитиною, переорієнтуванні стилю спілкування педагогів і батьків, встановлення їхніх партнерських взаємин.

За цими критеріями в ході дослідження визначили рівні й рівневі показники сформованості педагогічної компетентності батьків.

Показники:

- приймає на себе відповідальність за виховання дитини;
- обмежує власні інтереси заради дитини;
- виявляє емоційну близькість з дитиною (любить, розуміє, приймає);
- проявляє толерантність по відношенню до дитини у різних ситуаціях;
- рефлексує й оцінює своє ставлення до дитини та характер взаємодії з нею;
- знає основні закономірності розвитку дитини раннього віку: потреба в

самостійності, визнанні й співробітництві з дорослим, розвиток самосвідомості («Я сам»), розвиток активної мови, формування способів дії з предметом, конкретні вміння дитини 1 року, 1 року 6 місяців, 2 років та 2 років 6 місяців;

- знає індивідуальні прояви особистості своєї дитини;
- знає джерела інформації про виховання дитини;
- знає особливості адаптаційного періоду дитини раннього віку;
- проявляє співпрацю з дитиною в процесі предметної діяльності;
- вміє показати і пояснити спосіб дії з предметом;
- задовольняє потребу в самостійності і визнанні досягнень дитини;
- вміє створювати предметно-розвиваюче середовище для дитини

раннього віку.

Високий рівень: приймає відповідальність за виховання і розвиток дитини на себе, поступається власними планами та інтересами заради нього в будь-яких ситуаціях, проявляє емоційну близькість з дитиною, приймає дитину в різних її проявах, толерантний по відношенню до своєї дитини, вміє аналізувати й оцінювати своє ставлення до малюка і характер взаємодії з ним, готовий підвищувати рівень своєї компетентності у вихованні та розвитку дитини раннього віку, знає вікові особливості дітей раннього віку та закономірності їх розвитку, знає індивідуальні прояви своєї дитини, знає різні джерела педагогічної інформації, проявляє співпрацю з дитиною в спілкуванні і взаємодії з нею в процесі предметної діяльності, надає самостійність, вміє правильно і доступно пояснити спосіб дії з іграшкою, предметом, здатний надати їй допомогу і підтримку у важких ситуаціях, застосовує різні способи і прийоми взаємодії з дитиною, задовольняє потребу дитини у визнанні її досягнень, вміє створювати предметно-розвиваюче середовище.

Середній рівень: не бере повністю відповідальність за виховання і розвиток дитини (делегуючи її дитячому саду), не завжди бере до уваги інтереси дитини, виявляє любов до дитини, але не завжди приймає її такою, як вона є, не завжди толерантний по відношенню до малюка, зазнає труднощі в аналізі та оцінці своєї взаємодії з нею, виявляє бажання підвищувати рівень

своєї поінформованості про особливості дитини раннього віку та шляхи її розвитку, має деякі уявлення про вікові та індивідуальні особливості своєї дитини, мало знає джерел інформації про виховання та розвиток дітей раннього віку, не завжди послідовний у взаєминах з дитиною, поряд з демократичними, проявляє авторитарні, стереотипні способи виховання, зазнає труднощі в застосуванні адекватних способів підтримки й допомоги дитині в будь-якій ситуації, не завжди помічає достоїнства й досягнення свого малюка, відчуває труднощі у створенні розвивального середовища для дитини раннього віку, не завжди здатний правильно показати і пояснити дитині способи дії з предметом або іграшкою.

Низький рівень: не приймає відповідальність за виховання і розвиток дитини, повністю покладаючи її на педагогів дитячого садка, ставить на перше місце задоволення своїх потреб і інтересів, виявляє емоційну дистанцію з дитиною, не приймає її, часто проявляє нетерпимість у відносинах з дитиною, усвідомлює своє ставлення до неї і характер своєї взаємодії з нею, не відчуває бажання самовдосконалюватися в питаннях виховання і розвитку своєї дитини, не знає вікові закономірності розвитку дітей у ранньому віці та індивідуальні особливості своєї дитини, не знає або знає окремі джерела інформації про виховання і розвиток дітей, дотримується ігноруючих та директивних способів взаємодії з дитиною, часто непослідовний у взаєминах з нею, не вірить у можливості малюка, не вміє правильно показати і пояснити спосіб дії з іграшкою або предметом, не здатний надати дитині емоційно-психологічну допомогу і підтримку, не вміє будувати розвиваюче середовище для дитини раннього віку.

Отже, запропонована модель процесу формування педагогічної компетентності батьків щодо адаптації дітей раннього віку до закладу дошкільної освіти є основною в ході дослідження. Компоненти, що входять до неї, допомагають вибудувати систему роботи з батьками дітей раннього віку з такого важливого напрямку просвітницької роботи дошкільного навчального закладу, як формування педагогічної компетентності батьків для усвідомлення

свої ролі у формуванні особистості дитини.

2.2. Впровадження комплексу заходів щодо формування педагогічної компетентності батьків з питань адаптації дітей раннього віку до закладу дошкільної освіти

Робота по впровадженню моделі формування педагогічної компетентності батьків щодо адаптації дітей раннього віку до закладу дошкільної освіти проводилась в м. Запоріжжя на базі закладу дошкільної освіти ЗДО № 142 «Горобчик» з батьками дітей групи раннього віку «Веселка» (8 сімей) з кінця серпня 2019 року по травень 2020 року.

З метою виявлення рівня сформованості педагогічної компетентності батьків дітей раннього віку в цілому та кожного її компонента окремо (критерії визначені в п. 2.1. на с. 59), було організовано вивчення батьківсько-дитячих взаємин у сім'ї, орієнтуючись на соціально-педагогічні чинники сімейного виховання дітей, зокрема:

- склад сім'ї та її соціальний статус;
- вік батьків, їхні погляди на виховання;
- стан психолого-педагогічної підготовки батьків – культурний та освітній рівень, педагогічна компетентність;
- становище дитини в сім'ї;
- очікування батьків від дошкільного навчального закладу;
- потреба батьків у консультативній допомозі.

Психолого-педагогічне вивчення сім'ї проводилось за допомогою таких методів:

- анкетування;
- спілкування з членами родини;
- соціологічне опитування;
- бесіда;

- відвідування окремих сімей.

Перш за все ми з'ясували особливості родин: склад, вік батьків, освіта, кількість дітей, досвід батьківства, матеріальний стан, умови проживання, професійні інтереси, характери тощо. Проаналізувавши анкетні данні батьків, ми виявили, що з 8 сімей – 7 повні, що складає 87,5 % та 1 неповна, що складає 12,5 %. Вік батьків 23-29 років складає 82 % сімей, 35 років складає 9 % сім'ї, 44 років складає 9 % сім'ї, з чого можна зробити висновок що більшість дітей мають обох батьків і більшість батьків (4/5 від загальної кількості) віком до 35 років. За освітнім рівнем: 36% мають вищу освіту, а 64 % – середню спеціальну, що свідчить про освіченість сімей та здатність до психолого-педагогічної самоосвіти. За кількістю дітей в родині: одна дитина – сім сімей, що складає 87,5 %, дві дитини – одна сім'я, що складає 12,5 %, з чого можна зробити висновок, що досвід батьківства мають 12,5 % родин. Аналіз соціального статусу батьків за професійним складом відображено в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1.

Аналіз соціального статусу батьків

Домогосподарка	Безробітні	Державні службовці	Робітники	Педагоги	Лікарі	Підприємці	ІТР
27 %	-	-	18 %	-	9 %	36%	9 %

З чого можна зробити висновок, що 27 % батьків мають вільний час для активної взаємодії із ЗДО, а 73 % – працюючі батьки, в яких замало часу на активну співпрацю з дітьми та педагогами. Проаналізувавши умови проживання, ми виявили, що 100 % родин живуть окремо.

Аналіз досвіду родинного виховання та дані психолого-педагогічних досліджень свідчать, що нерідко батьки розуміють, до яких цілей у вихованні своєї дитини, слід прагнути, які якості в неї розвивати. Однак вони не завжди

знають, як це зробити, які методи і засоби вибрати. Причинами педагогічних помилок батьків є їх непідготовленість до виховної роботи, нерозуміння складного процесу розвитку дитини, а іноді й відсутність почуття відповідальності перед суспільством за виховання дитини. Тому наше завдання допомогти їм в цьому розібратися.

Установивши довірливі стосунки з батьками ми провели співбесіду з сім'ями майбутніх вихованців з метою вивчення умов проживання дитини в сім'ї та характеру домашнього виховання малюка, для забезпечення доцільності вибору методів і прийомів індивідуального підходу до дитини в адаптаційний період.

Орієнтовні запитання для співбесіди з батьками майбутнього вихованця

- Як ви називаєте дитину вдома?
- Як би ви хотіли, щоб малюка називали в дитячому садку?
- Чи має дитина досвід спілкування з іншими дітьми ?
- В які ігри любить гратися син (донька)?
- Що саме найбільше впливає на поведінку малюка ?
- Чи існує узгодженість у вихованні з боку членів родини ?
- Хто ще бере участь у вихованні дитини ?
- Чи є у дитини брати, сестри ? Як малюк з ними спілкується?
- Чи прагнете дотримуватися вдома режиму дня ?
- Чи співпадає він з режимом дитячого садка ?
- Як засинає ваш малюк ? Чи міцно спить?
- Які улюблені страви дитини вдома? Який апетит у дитини?
- Які улюблені казки?
- З якими іграшками любить гратися ваш малюк вдома?
- Що може робити дитина самостійно?
- Що найбільше подобається в дитині ?
- Що турбує в поведінці і розвитку малюка ?
- Яким вважаєте повинен бути вихователь ?

Проводячи за даною тематикою бесіди з батьками майбутніх вихованців,

проаналізувавши відповіді батьків дітей третього року життя ми отримали такі результати: досвід спілкування з іншими дітьми мають 100 % малюків, 72 % батьків зазначили про наявність узгодженості у вихованні з боку членів родини. Окрім мами і тата в вихованні 91 % дітей приймають активну участь бабусі і дідусі. Майже 60 % батьків зазначили про дотримання режиму дня, який співпадає з режимом ЗДО. На запитання, яким повинен бути вихователь вашої дитини, зазначили: люблячим дітей, терплячим, спокійним, розумним, розсудливим, справедливим.

Слід відзначити, важливим моментом під час ознайомлювальної бесіди з батьками є звернення уваги не лише на зміст бесіди, а й на інтонацію голосу, вираз обличчя батьків і особливо на поведінку дитини. В залежності від того як пройде знайомство з дитиною та її батьками залежить ставлення дитини до ЗДО та подальший хід адаптації малюка. Для педагога важливо створити попереднє позитивне враження малюка про дитячий садок, про людей які працюють в ньому, про інших дітей, і тоді адаптуватися малюку буде набагато легше.

За результатами бесіди з батьками (опитувальник «Чи готова ваша дитина до вступу у ЗДО?») і спостереженнями за поведінкою дитини, прогнозується можливий хід адаптації дитини до умов дитячого садка, визначаються проблеми, які можуть виникнути, і надаються рекомендації, щоб запобігти їм.

За результати проведенного опитування ми з'ясували основні труднощі, які виникають у батьків та їх дітей при вступі до дитячого садка: батьки вказують на те, що дітям було важко розставатися з мамою, вони плакали, просилися на руки, мамі іноді доводилося досить тривалий час заспокоювати й прощатися з дитиною. Діти з важки перебігом адаптації також часто підбігали до дверей і кликали маму. Майже половина батьків зазначила, що їх діти хворіли під час адаптаційного періоду.

Всі батькі зазначили, що мають труднощі у вихованні дітей в період адаптації до закладу дошкільної освіти: неслухняність дитини – 50,0 % сімей; недостатність педагогічних знань – 62,5 % сімей; дитина непосидюча, неуважна – 25,0 % (див. рис. 2.1.).

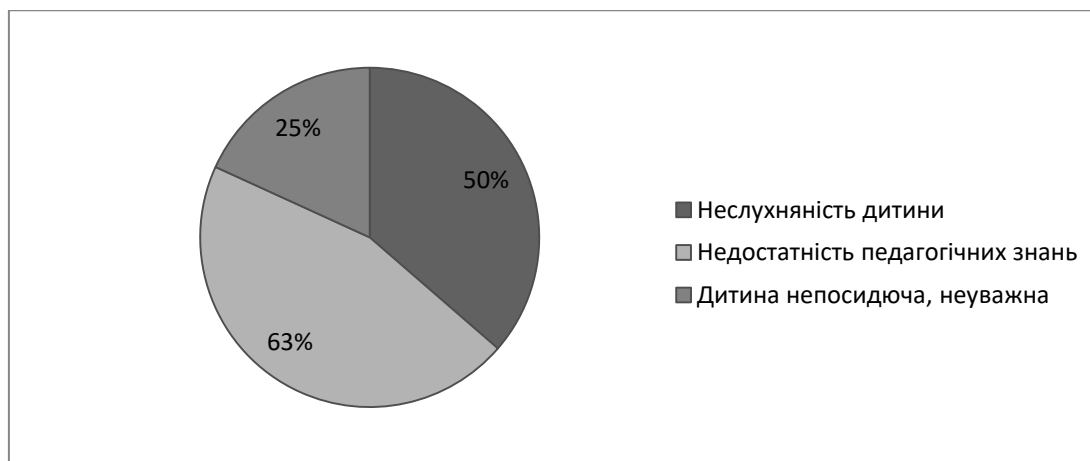

Рисунок 2.1. – Труднощі батьків у вихованні дітей в період адаптації до закладу дошкільної освіти.

Також ми з'ясували джерела педагогічних знань батьків, а саме: 37,5 % батьків отримують знання щодо виховання дітей із засобів масової інформації; 62,5 % використовують власний життєвий досвід та поради найближчого оточення.

На питання, чи є потреба у педагогічних знаннях батьків щодо виховання дітей взагалі та під час адаптаційного періоду, зокрема, 37,5 % батьків відповіли, що ці знання їм допоможуть у вихованні дітей; 50,0 % – обрали відповідь «скоріше ні, ніж так» і 12,5 % сімей відповіли, що знання мало чим допоможуть у вирішенні проблем виховання.

Все це дало змогу виявити рівень сформованості педагогічної компетентності батьків на початковому етапі. Емоційно-ціннісний компонент ми оцінювали за наявністю стійких мотивів і намірів батьків щодо досягнення особистих успіхів у розвитку, вихованні та навчанні дітей раннього віку. З 8 батьків 37,5 % (3 батьків) виявили високий рівень сформованості емоційно-ціннісного компонента, 37,5 % (3 батьків) – середній рівень, 25,0 % (2 батьків) – низький рівень. Це свідчить про те, що більше половини батьків мають стійку сформовану мотивацію щодо особистого самовдосконалення та зацікавленості в досягненні особистих успіхів у вихованні власної дитини. Виявлений розподіл рівнів сформованості емоційно-ціннісного компонента педагогічної

компетентності батьків дітей раннього віку подано на рисунку 2.2.

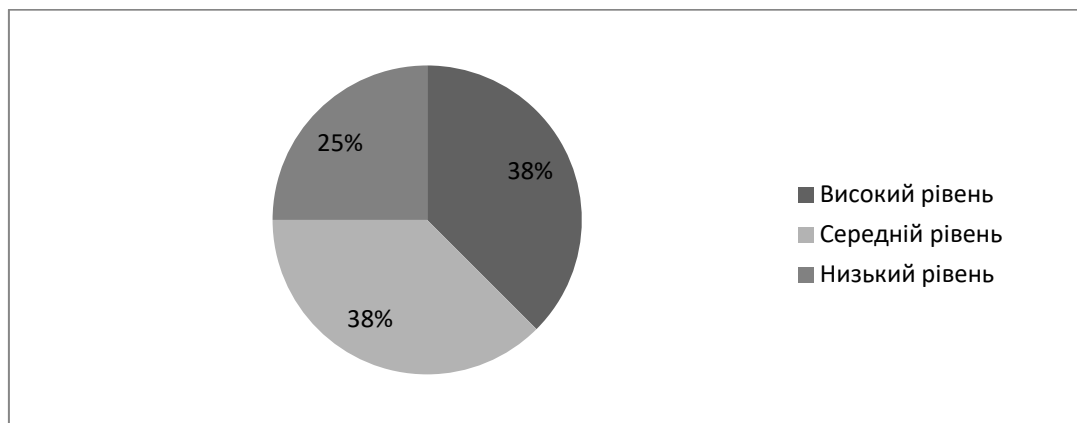

Рисунок 2.2. – Рівень сформованості емоційно-ціннісного компонента компетентності.

Когнітивний компонент ми оцінювали за наявністю знань про адаптацію дітей раннього віку до ЗДО; труднощі адаптаційного періоду; вікові особливості дітей раннього віку, а також обізнаність батьків щодо засобів здобуття необхідної інформації. З 8 батьків 12,5 % (1 мама) виявили високий рівень сформованості когнітивного компонента, 37,5 % (3 батьків) – середній рівень, 50,0 % (4 батьків) – низький рівень. Виявлений розподіл рівнів сформованості когнітивного компонента педагогічної компетентності батьків дітей раннього віку подано на рисунку 2.3.

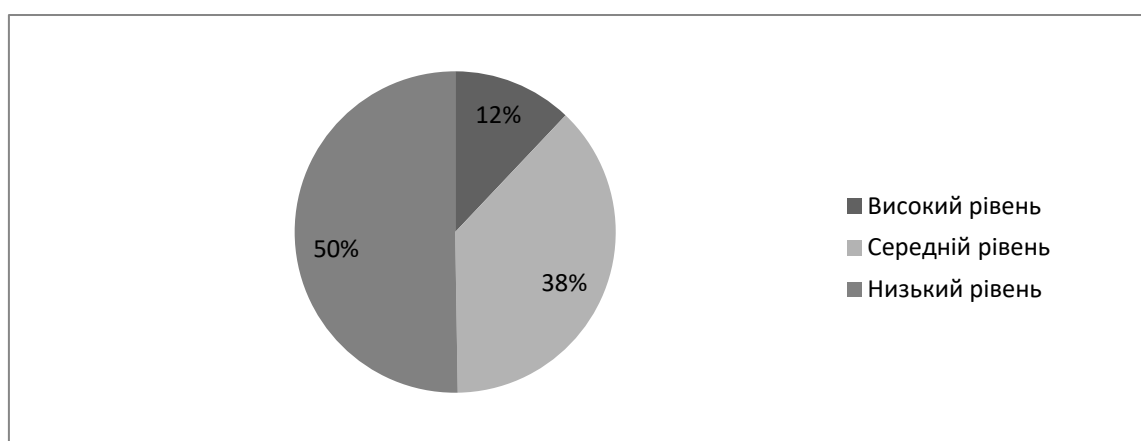

Рисунок 2.3. – Рівень сформованості когнітивного компонента компетентності.

Комунікативно-діяльнісний компонент ми оцінювали за застосуванням батьками здобутих знань та навичок щодо особливостей перебігу адаптаційного

періоду на практиці під час адаптації дітей раннього віку до ЗДО. З 8 батьків 25,0 % (2 батьків) виявили високий рівень сформованості комунікативно-діяльнісного компонента, 50,0 % (4 батьків) – середній рівень, 25,0 % (2 батьків) – низький рівень. Переважання середнього і низького рівнів сформованості комунікативно-діяльнісного компонента (50,0 % і 25,0 % відповідно) вказує на необхідність організації роботи, спрямованої на його підвищення. Виявлений розподіл рівнів сформованості комунікативно-діяльнісного компонента педагогічної компетентності батьків дітей раннього віку подано на рисунку 2.4.

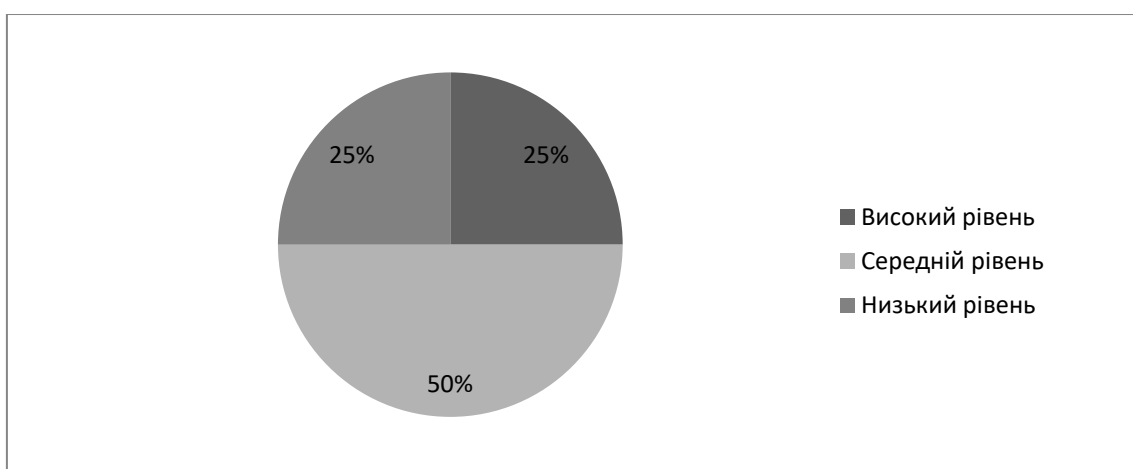

Рисунок 2.4. – Рівень сформованості комунікативно-діяльнісного компонента компетентності.

Узагальнені данні щодо рівня сформованості педагогічної компетентності батьків дітей раннього віку в цілому подано в таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

Розподіл батьків за рівнями сформованості педагогічної компетентності на констатуючому етапі

Рівні	Кількість батьків
Високий	25%
Середній	33%
Низький	42%

Співвідношення виявленого рівня сформованості у батьків педагогічної компетентності в цілому і кожного із її компонентів окремо подано на рисунку 2.5.

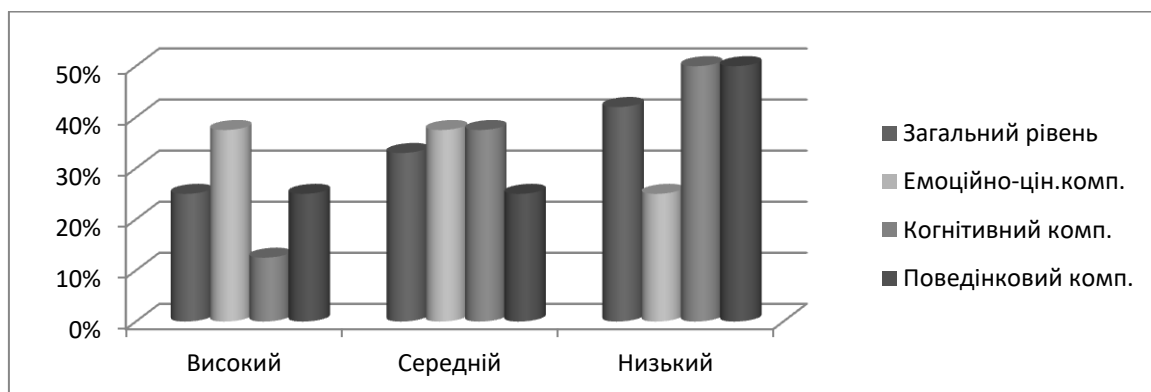

Рисунок 2.5. – Рівень сформованості педагогічної компетентності батьків дітей раннього віку на консттувальному етапі.

На констатувальному етапі дослідно-експериментальної роботи ми виявили переважання низького та середнього рівня сформованості педагогічної компетентності батьків дітей раннього віку. Це актуалізувало необхідність організації роботи ЗДО з сім'ями вихованців, спрямовану на активізацію педагогічного потенціала сім'ї, систематизацію знань батьків про вікові особливості раннього віку, особливості адаптації та адаптаційного періоду, підвищення педагогічної компетентності батьків в цілому.

Метою роботи з батьками дітей раннього віку під час адаптації до ЗДО ми вважаємо підвищення психолого-педагогічної компетенції батьків майбутніх новачків щодо питань входження малюків до дитячого закладу. Серед завдань варто виокремити, зокрема, такі:

- надати інформацію про явище адаптації та її загальні особливості у дітей раннього віку;
- сприяти розумінню батьками того факту, що входження дитини до дитячого садка є першою вагомою зміною у її житті, а тому не може завершитися впродовж одного дня;
- розкрити чинники, які визначають ступінь легкості/складності

адаптування дитини;

- показати значення самостійності дитини під час адаптування до нових умов;

- пояснити роль та завдання батьків щодо полегшення процесу адаптації малюка до дитячого садка;

- ознайомити із загальними правилами оптимальної організації адаптування дитини;

- сформувати у батьків упевненість, що здоров'я дитини не можна ставити в залежність від зовнішніх умов – обставини треба змінювати на користь дитині.

Для реалізації цих завдань педагоги нашого дошкільного закладу, окрім інших форм просвітницької роботи з батьками дітей раннього віку, розробили та реалізували програму «Школа молодих батьків». План роботи школи був орієнтований на чотири місяці, починаючи з вересня 2019 року. Зустрічі проводились один раз на тиждень. Заплановані заходи проводились під керівництвом вихователя-методиста за участю практичного психолога, вихователів, завідувача ЗДО.

У вересні робота Школи молодих батьків проводилась за темою «Йдемо до дитячого садка». Ми провели екскурсію закладом дошкільної освіти для ознайомлення батьків із складовими предметно-розвивального середовища ЗДО: навчально-методичний комплексом, комплексом забезпечення життєдіяльності та оздоровчим лікувально-профілактичним комплексом.

З метою ознайомлення батьків з періодом адаптації дитини в ЗДО; визначення чинників, які впливають на адаптацію, та її ступені; відзначення можливості забезпечення психолого-педагогічного супроводу дітей раннього віку в дошкільному закладі завідувачем ЗДО була проведена інтерактивна лекція «Перші години без мами».

Наступного тижня практичним психологом була проведена міні-лекція «Темперамент дитини» з метою ознайомлення батьків з типами темпераменту та особливостями поведінки і розвитку дитини раннього віку, пов'язаних з

конкретними типами темпераменту.

З метою навчання батьків аналізувати педагогічні ситуації та робити висновки; знаходити раціональні шляхи розв'язання проблемних ситуацій, ураховуючи рекомендації практичного психолога, вихователем-методистом була проведена така форма роботи, як аналіз педагогічної ситуації «Розумію свою дитину».

Щоб з'ясувати додаткову інформацію про здоров'я дитини, закономірності її виховання в сім'ї; систему взаємин членів сім'ї з дитиною, коло її спілкування; рівень готовності батьків адекватно сприймати проблеми адаптації, ми провели анкетування батьків «Батьки і заклад дошкільної освіти».

В жовтні-листопаді відбулися заняття за загальною темою «Малюка свого люблю». Ми використовували дискусію «Матуся чи дитячий садок» з метою ознайомлення батьків з напрямами державної політики в галузі освіти щодо провідної ролі сім'ї у вихованні дітей; наголосити на тісній взаємодії педагогів та батьків; зазначити педагогічні та психологічні парадокси адаптації; підкреслити необхідність постійної психолого-педагогічної просвіти батьків.

Щоб навчати батьків знімати емоційне напруження у дитини під час адаптації, розуміти та співчувати їй; надати конкретні поради, які допоможуть батькам підготувати дитину до нового побуту ми провели психологічний міні-тренінг «Як зрозуміти дитину».

Ми використовували вправу «Довірте мені свою дитину» з метою ознайомлення батьків з етапами адаптації та відповідною поведінкою дитини під час ранкового прийому; акцентування уваги на умовах забезпечення успішної адаптації, особливо на емоційно-позитивному фоні ставлення дорослих до дитини; відпрацювання найімовірніших ситуацій, які виникають під час ранкового прийому в закладі дошкільної освіти.

На останньому занятті у листопаді було проведено рефлексію «Я – маленька дитина» з метою навчання батьків розуміти та відчувати емоційні стани, у яких може перебувати дитина в період адаптації; відпрацювання різних ситуацій, які можуть виникнути в період адаптації дитини; формування уміння

батьків адекватно реагувати на вимоги дитини, спираючись на отриманні під час засідання знання.

В листопаді-грудні також відбулося 4 заняття за загальною темою «Створення емоційного комфорту для малюків у дитячому садку». Ми використовували інтерактивну лекцію «Емоційний комфорт – запорука успішної адаптації до ЗДО», щоб спрямувати батьків на розуміння специфіки адаптаційного періоду дитини раннього віку; конкретно і за можливості всебічно розглянути ситуацію входження дітей у нові умови життєдіяльності в закладі дошкільної освіти; наголосити на важливості співпраці «батьки – дитина – педагог».

З метою відпрацювати найпоширеніші ситуації в період адаптації дітей раннього віку до умов закладу дошкільної освіти, навчати батьків враховувати закономірності, сучасні методи та прийоми виховання дітей раннього віку, рекомендувати відвідувати практичного психолога закладу дошкільної освіти в разі неспроможності самостійно вирішити проблеми адаптації дитини вихователь групи раннього віку організували для батьків обмін думками «Я вважаю буде ліпше, якщо...».

Щоб спрямувати батьків на збереження та зміцнення психічного здоров'я дітей раннього віку, навчати створювати умови вдома для психологічного розвантаження практичним психологом була проведена міні-консультація «Куточок психологічного розвантаження вдома».

На останньому занятті з метою ознайомлення батьків із сучасною педагогічною та психологічною літературою, навчально-методичними посібниками, які висвітлюють питання розвитку та виховання дітей раннього віку вихователем-методистом була організована виставка-огляд методичної літератури.

Батьки активно відвідували заняття «Школи молодих батьків», середній показник відвідуваності за чотири місяці склав 89 %.

В той же час працювала психологічна служба закладу дошкільної освіти. Основними завданнями консультаційної роботи практичного психолога в ЗДО

є: допомога батькам, які вперше приводять свою дитину в дошкільний заклад (іноді ще до приходу в дитячу установу), усвідомити психічне навантаження, яке доведеться пережити дитині і відповідно допомогти їй; допомога батькам в налагодженні психолого-педагогічних взаємин з вихователями; надання практичних рекомендацій щодо організації життєдіяльності малюка вдома та в дитячому садку. Проаналізувавши службову документацію 2018–2020 року, ми визначили тематику та послідовність надання індивідуальних консультацій для підвищення батьківської компетентності в період адаптації дітей раннього віку до ЗДО:

1. Консультація «Вікові особливості дітей третього року життя»
2. Співбесіда на тему «Підготовка дитини до вступу в ЗДО».
3. Консультація: «Адаптація дитини до ЗДО».
4. Консультація: «Роль іграшки в адаптації малюка».
5. Консультація: «Хвороби дитини в період адаптації».
6. Консультація: «Якщо дитина не хоче спати».
7. Консультація: «Криза 3-х років».
8. Консультація: «Вередування малюка в період адаптації».
9. Консультація: «Становлення контактів новачка з дорослими та однолітками».

З метою ознайомлення батьків з методами і прийомами зміцнення психічного здоров'я дітей; спонукання батьків підвищувати функціональні та адаптивні можливості організму дитини; заохочення батьків стимулювати сенсорний розвиток дитини був проведений практикум для батьків «Ігри та вправи в період адаптації дитини до закладу дошкільної освіти». Це дало змогу батькам на практиці зобути навички зняття емоційного напруження своєї дитини, яке звісно супроводжує процес адаптації до ЗДО.

Взаємодія педагогічного колективу закладу дошкільної освіти з батьками вихованців відповідала принципам спрямованості і адресності; оперативному зворотньому зв'язку; індивідуалізації педагогічного впливу.

Експериментальна робота показала, що важливою умовою розвитку

педагогічної компетентності батьків є надання їм професійної психолого-педагогічної підтримки з боку педагога. У педагогічній практиці «підтримка сім'ї» розуміється як допомога батькам у подоланні різних труднощів у вихованні дітей, гармонізації відносин з дітьми. Здійснюючи таку підтримку, педагог спостерігає за спілкуванням мами та її малюка, відзначає труднощі і надає безпосередню допомогу, показуючи способи спілкування і взаємодії з дитиною, при необхідності проводить індивідуальні бесіди і консультації.

2.3. Аналіз результатів дослідно-експериментальної роботи

Розглянемо як вплинула організована взаємодія з батьками дітей раннього віку під час адаптації до ЗДО на рівень психолого-педагогічної компетентності батьків дітей раннього віку щодо питань входження малюків до дитячого закладу та перебігу адаптаційного періоду.

В лютому 2020 року було проведене повторне вивчення рівня сформованості педагогічної компетентності батьків дітей раннього віку. Методика дослідження була використана така сама, що й на констатувальному етапі. Порівняльний аналіз результатів спостереження за перебігом адаптаційного періоду, бесід та анкетування батьків дітей раннього віку показав наявність позитивної динаміки.

Результати оцінки рівня сформованості емоційно-ціннісного компонента педагогічної компетентності батьків подано в таблиці 2.3. і на рисунку 2.6.

Таблиця 2.3

Порівняльні результати рівня сформованості емоційно-ціннісного компонента

Рівні	Констатувальний етап	Контрольний етап
Високий	37,5 %	62,5 %
Середній	37,5 %	37,5 %
Низький	25,0%	-

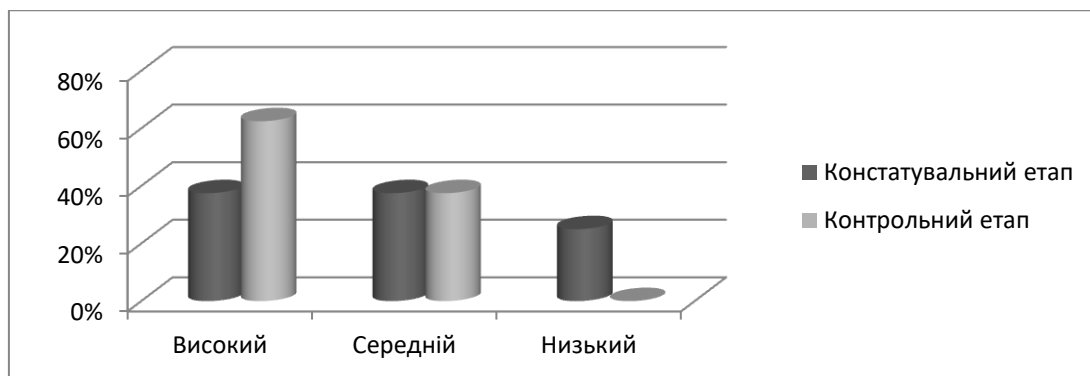

Рисунок 2.6. – Порівняльний аналіз рівня сформованості емоційно-ціннісного компонента компетентності.

Ми бачимо, що високий рівень сформованості емоційно-ціннісного компонента (зацікавленість батьків в успішному результаті виховання дітей, сукупність психологічних позицій по відношенню до дитини і самого себе, особистий досвід виховання) збільшився на 25 %, середній рівень залишився незмінним, проте відсутній низький рівень.

Результати оцінки рівня сформованості когнітивного компонента педагогічної компетентності батьків подано в таблиці 2.4. та на рисунку 2.7.

Таблиця 2.4.

Порівняльні результати рівня сформованості когнітивного компонента

Рівні	Констатувальний етап	Контрольний етап
Високий	12,5 %	50,0 %
Середній	37,5 %	37,5 %
Низький	50,0 %	12,5 %

Рівень сформованості когнітивного компонента (пов'язаний зі сферою знань батьків, пошуком, сприйняттям і відбором інформації) також змінився. Зменшився на 37,5 % показник низького рівня сформованості когнітивного компоненту, середній рівень залишився незмінним, а високий рівень збільшився на 37,5 %. В результаті бесіди з вихователем було виявлено, що батьки, які показали низький рівень (1 сім'я), були неактивні під час роботи Школи молодих батьків, рідко відвідували заняття, вони не мають необхідних

знань щодо вікових та психофізіологічних особливостей розвитку своєї дитини і, навіть не виявляють бажання отримати ці знання.

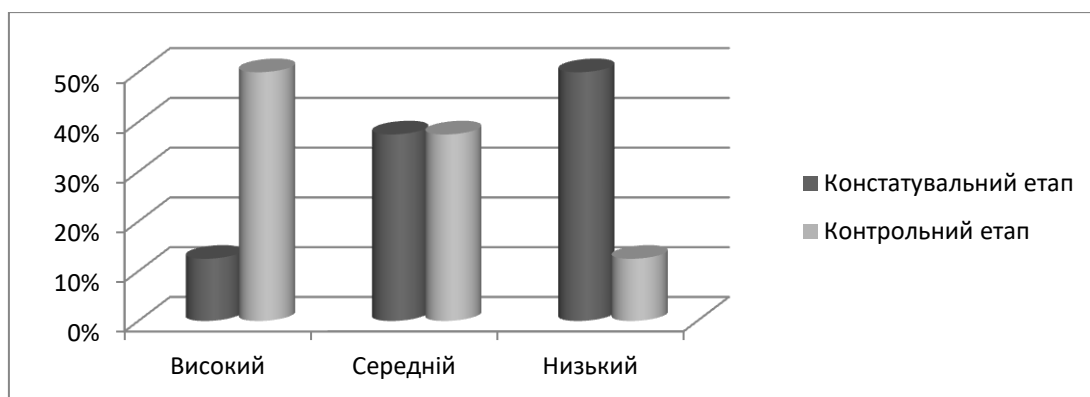

Рисунок 2.7. – Порівняльний аналіз рівня сформованості когнітивного компонента компетентності.

Результати оцінки рівня сформованості комунікативно-діяльнісного компонента педагогічної компетентності батьків подано в таблиці 2.5 та на рисунку 2.8.

Таблиця 2.5.

Порівняльні результати рівня сформованості комунікативно-діяльнісного компонента

Рівні	Констатувальний етап	Контрольний етап
Високий	25,0 %	37,5 %
Середній	25,0 %	50,0 %
Низький	50,0 %	12,5 %

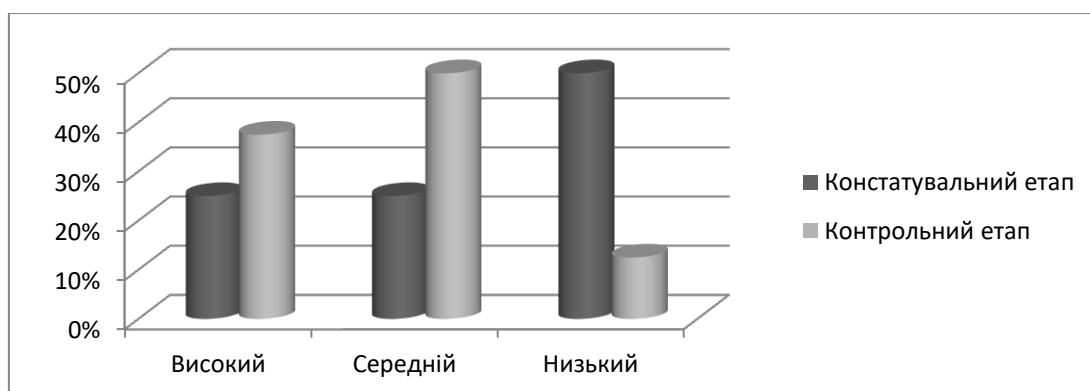

Рисунок 2.8. – Порівняльний аналіз рівня сформованості комунікативно-діяльнісного компонента компетентності.

37,5 % батьків показали високий рівень сформованості комунікативно-діяльнісного компонента компетентності (комунікативні, організаторські, практичні навички і вміння), що на 12,5 % більше, ніж на констатувальному етапі. На 37,5 % зменшився низький рівень, а середній рівень на 25,0 % став вище.

Результати оцінки загального рівня сформованості педагогічної компетентності батьків представлено в таблиці 2.6. та на рисунку 2.9.

Таблиця 2.6

Порівняльні результати загального рівня сформованості педагогічної компетентності батьків дітей раннього віку

Рівні	Констатувальний етап	Контрольний етап
Високий	25,0 %	50,0 %
Середній	33,0 %	41,7 %
Низький	42,0 %	8,3 %

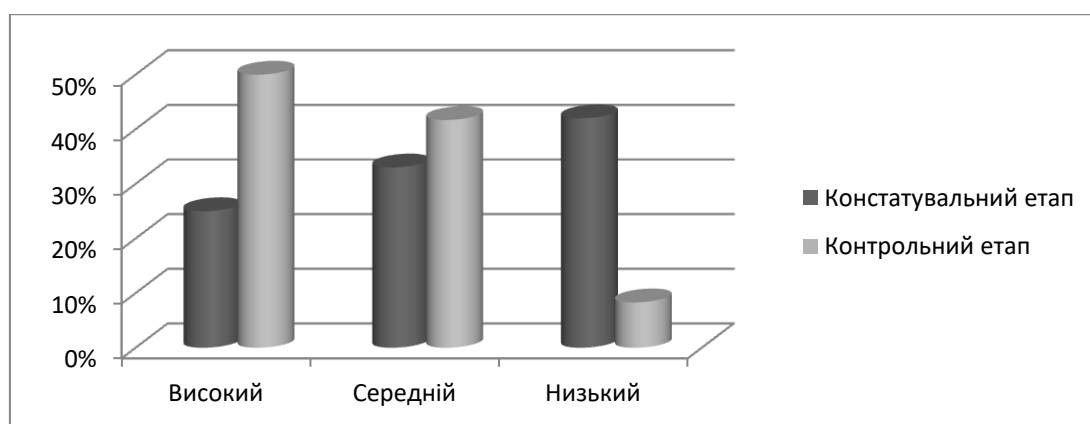

Рисунок 2.9. – Порівняльний аналіз рівня сформованості педагогічної компетентності батьків дітей раннього віку.

Аналізуючи рівень сформованості педагогічної компетентності батьків дітей раннього віку ми бачимо, що низький рівень зменшився на 33,7 %, середній – збільшився на 8,7 %, а високий рівень збільшився на 25 %.

Для оцінки проходження малюками адаптації до ЗДО практичним психологом було заповнено карту аналізу адаптаційного періоду, яка також

підтверджує гіпотезу нашого дослідження про те, що комплексна робота з батьками в період адаптації дітей раннього віку до закладу дошкільної освіти полегшить процес адаптації дітей раннього віку в початковий період їхнього перебування в дошкільному закладі.

Кількісний та якісний аналіз результатів контрольного етапу експериментальної роботи вказує на позитивну динаміку розвитку педагогічної компетентності батьків дітей раннього віку, що свідчить про ефективність розробленої моделі.

З усього вищевикладеного можна зробити висновок, що організація взаємодії з батьками дітей раннього віку має позитивний вплив на формування педагогічної компетентності батьків. Висока педагогічна компетентність батьків дітей раннього віку дає змогу усвідомлено і планомірно приймати відповідальність за виховання і розвиток дитини на себе, проявляти емоційну близькість з дитиною, приймати дитину в різних її проявах, вміти аналізувати й оцінювати своє ставлення до малюка і характер взаємодії з ним, підвищувати рівень своєї компетентності у вихованні та розвитку дитини раннього віку, знати вікові особливості дітей раннього віку та закономірності їх розвитку, знати індивідуальні прояви своєї дитини, орієнтуватись в різних джерелах педагогічної інформації, бути здатним надати їй допомогу і підтримку у важких ситуаціях.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі здійснено теоретичне узагальнення та експериментальне дослідження проблеми організації взаємодії соціального педагога з батьками дітей раннього віку під час адаптаційного періоду у закладі дошкільної освіти.

Теоретичний аналіз наукової літератури показав, що адаптація – це пристосування організму до нової обстановки, а для дитини дитячий садок безсумнівно є новим, ще не відомим простором, з новим оточенням і новими стосунками. Соціально-психологічна адаптація до дитячого садка у різних дітей відбувається не однаково.

Характер та тривалість адаптаційного періоду залежить від таких чинників: віку (найважче адаптуються до нових умов діти у віці 10-11 місяців до 2 років; після 2 років діти значно легше пристосовуються до нових умов життя), стану здоров'я та рівня розвитку дитини (здорова, добре розвинена дитина значно легше переносить труднощі соціальної адаптації); її поведінки, досвіду спілкування з дорослими та однолітками, індивідуальних особливостей дитини, рівня натренованості адаптаційних механізмів (діти, які до дитячого садка неодноразово перебували в різних умовах життя, легше звикають до дитячого закладу). Залежно від зазначених факторів виділяють групи дітей з «легкою адаптацією», «адаптацією середньої важкості» та з «важкою адаптацією».

Можливими причинами «важкої адаптації» можуть бути: несформованість у дитини позитивної установки на відвідування дитячого закладу, навичок самообслуговування, предметно-практичної діяльності, продуктивних форм спілкування з однолітками, значна невідповідність домашнього режиму режимові дитячого закладу, затримка формування емоційних зв'язків між дитиною та вихователем.

Анамнестичними факторами ризику, що ускладнюють адаптацію дитини

до дошкільної установи є: антенатальні фактори (до пологів), інтранатальні фактори (під час пологів), постнатальні фактори (після пологів).

Встановлено, що процес адаптації дитини до умов дитячого садка, окрім певної тривалості у часі, що є різним для кожної дитини, має кілька основних етапів (фаз):

- гостра фаза або період дезадаптації;
- поступове пристосування;
- фаза компенсації, період відносно сталого пристосування.

На основі теоретичного аналізу та узагальнення досвіду професіоналів та власних спостережень дана психолого-педагогічна характеристика дитини раннього віку в період адаптації. Виділені основні симптоми емоційно-нервового напруження у дітей раннього віку, ознаки емоційного комфорту дитини під час перебування в ЗДО, негативні поведінкові реакції, якими може супроводжуватися адаптаційний період. Під час адаптації до умов дошкільного закладу в житті дитини раннього віку відбувається чимало змін, які інколи викликають негативні емоції, призводять до виснаження психічних та фізичних сил. Поширеними у дітей є такі психофізичні зміни: порушення функціонального стану нервової системи, зокрема розлади сну; порушення апетиту; загальне ослаблення організму – зниження імунітету; руйнування культурно-гігієнічних навичок; прояви негативних емоцій, породжених страхом перед невідомим, тощо.

Складне пристосування дитини до нових умов може зумовити регрес уже набутих навичок та вмінь, зокрема вміння самостійно їсти, одягатися, ходити на горщик тощо. У ситуації адаптування до нових умов життя дітям характерні підвищена збудливість, роздратованість, нестриманість, вередливість. У такий спосіб дитина намагається змінити стан речей, який їй не задовольняє. Для інших, навпаки, характерними є депресивні реакції, як-от загальмованість, відчуженість. Знання вікових та психологічних особливостей дітей раннього віку дасть змогу батькам та педагогам налагодити ефективну систему взаємодії з дитиною, допомогти їй подолати негативні емоційні прояви, що

супроводжують адаптаційний період. А також зрозуміти, прийняти і допомогти пережити зміни, які відбуваються з дитиною на початку відвідування дошкільного закладу.

В процесі вивчення сутності поняття «взаємодія педагогів закладу дошкільної освіти з батьками» було з'ясовано, що така взаємодія представляє собою спосіб спільної діяльності, яка здійснюється на підставі сприйняття й пізнання один одного за допомогою спілкування, заснованого на співробітництві, тобто «на рівних», де ніхто не має привілеїв вказувати, контролювати, оцінювати.

Розкрито особливості взаємодії з батьками у період адаптації дітей раннього віку до ЗДО, виділені форми та основні завдання такої роботи:

- розкрити перед батьками конкретно і за можливості всебічно ситуацію входження малюка в нові умови життєдіяльності;
- показати значення вміння дорослих дивитися очима дитини на навколишній світ і події, що в ньому відбуваються;
- сприяти прагненню близьких дорослих розуміти переживання дитини і адекватно реагувати на них задля швидкого й безболісного входження малюка до дитячого садка.

На підставі чого ми зробили висновок, що робота має бути спрямована на формування та поглиблення педагогічної компетентності батьків дітей раннього віку під час адаптаційного періоду

На основі теоретичного аналізу наукових джерел розкрито сутність педагогічної компетентності батьків дітей раннього віку, розуміння якої визначило завдання і зміст роботи з її формування.

Сучасні вчені трактують педагогічну компетентність батьків як широке загальнокультурне поняття, складову частину педагогічної культури; єдність теоретичної і практичної готовності батьків до здійснення педагогічної діяльності, здатність зрозуміти потреби дітей та створити умови для їх задоволення; інтегративне, системне, особистісне утворення, сукупність особистісних і діяльнісних характеристик, що обумовлюють можливість

ефективно здійснювати процес виховання дитини в сім'ї.

Структуру педагогічної компетентності батьків дітей раннього віку становлять емоційно-ціннісний (який передбачає емоційну близькість, прийняття дитини як цінності, здатності обмежити власні інтереси заради малюка), когнітивний (передбачає знання батьками вікових та індивідуальних особливостей своїх дітей, методичної літератури з їх розвитку) і комунікативно-діяльнісний (характеризується застосуванням здобутих знань та навичок на практиці) компоненти. Якісна характеристика структурних компонентів є змістом педагогічної компетентності батьків.

Ми розробили та апробували на базі закладу дошкільної освіти № 142 «Горобчик» м. Запоріжжя модель комплексної системи роботи ЗДО та сім'ї в період адаптації дитини до умов перебування в дошкільному закладі.

Результати дослідно-експериментальної роботи з формування педагогічної компетентності батьків дітей раннього віку виявили позитивну динаміку за всіма показниками її компонентів: мотиваційно-особистісному, когнітивному та комунікативно-діяльнісному. З усього вищевикладеного можна зробити висновок, що організація взаємодії з батьками дітей раннього віку має позитивний вплив на формування педагогічної компетентності батьків.

Таким чином, аналіз результатів дослідження підтвердив правомірність висунутої гіпотези про те, що організація взаємодії соціального педагога з батьками дітей раннього віку, яка передбачає використання комплексу форм і методів роботи (пізнавальних, дозвільних, наочно-інформаційних) та формування педагогічної компетентності батьків сприятиме полегшенню адаптації дітей раннього віку до закладу дошкільної освіти в початковий період їхнього перебування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алямовская В. Г. Ясли – это серьезно. Москва: ЛИНКА-ПРЕС, 1999. 144 с.
2. Аскарин Н. М. Воспитание детей раннего возраста. Москва: Медицина, 1977.
3. Афонькина Ю. А. Психологическая безопасность ребенка раннего возраста. Современные технологии. Программа адаптации. Диагностические методики. Игровой материал. Волгоград: Учитель, 2013. 105 с.
4. Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція). *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2012. Спецвипуск. С. 3-30.
5. Белкина Л. В. Адаптация детей раннего возраста к условиям ДОУ. Воронеж: Учитель, 2006. 236 с.
6. Блинова М. Л. Установление партнерских отношений между родителями и воспитателями детского сада. URL : <http://nsportal.ru/detskiy-sad/raznoe/2014/02/19/ustanovlenie-partnerskikh-otnosheniy-mezhdu-roditelyami-i-1> (дата обращения 23.12.2019)
7. Божович Л. И. Личность и ее формирование в детском возрасте. Москва : Проспект, 2002. 414 с.
8. Боровська О., Стаценко Н. Робота із сім'єю новачка. *Практичний психолог: дитячий садок*. 2015. № 6. С. 21-22.
9. Васильева Е. А. Работа с родителями в период адаптации ребенка к дошкольному учреждению. URL : <https://infourok.ru/material.html?mid=180693> (дата обращения 06.06.2020).
10. Ватутина Н. Д. Ребенок поступает в детский сад: пособие для воспитателей детсада. Москва: Просвещение, 2003. 104 с.
11. Власова Н. Н. Нетрадиционные методы работы с родителями. URL : <https://infourok.ru/netradicionnie-metodi-raboti-s-roditelyami-987701.html> (дата обращения 21.06.2020)

12. Вместе с семьей: пособие по взаимодействию дошкольных образовательных учреждений и родителей / Т. Н. Доронова, Г. В. Глушкова, Т. Н. Гризик и др. Москва: Просвещение, 2005. 191 с.
13. Ворончихина М. Технология педагогической поддержки ребёнка и семьи в адаптационный период. URL: <http://www.maam.ru/detskijasad/tehnologija-pedagogicheskoi-poderzhki-reb-nka-i-semi-v-adaptacionyi-period.html> (дата обращения 13.03.2020)
14. Воспитание детей раннего возраста в условиях семьи и детского сада. Сборник статей и документов / под ред. Т. И. Оверчук; сост. Р. А. Горб, И. М. Исаченкова. Санкт-Петербург : Детство-Пресс, 2004. 224 с.
15. Выговская Н. Б. Взаимодействие ДООУ и родителей как одно из условий реализации комплексной программы модернизации образования. URL: <http://festival.1september.ru/articles/598677> (дата обращения 09.02.2020).
16. Выготский Л. С. / сост Леонтьев А. А. Москва : Издательский Дом Шалвы Амонашвили, 1996. 222 с. (Антология гуманной педагогики).
17. Выготский Л. С. Вопросы детской психологии. Санкт-Петербург: Союз, 1999. 234 с.
18. Галигузова Л. Н., Смирнова Е. О. Искусство общения с ребенком от года до шести лет: Советы психолога. Москва: АРКТИ, 2004. 160 с.
19. Галигузова Л. Н., Мещерякова С. Ю. Педагогика детей раннего возраста: учеб. пособие для студентов вузов, обучающихся по специальностям «Дошкольная педагогика и психология», «Педагогика и методика дошкольного образования». Москва : Гуманитар. изд. центр ВЛАДОС, 2006. 301 с.
20. Голенкова И. В. Социально-педагогическая адаптация дошкольников в группах кратковременного пребывания: автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.01. Волгоград, 2008. 22 с.
21. Грядовкіна Ж. Адаптація малюків і батьків до дитячого садка: досвід Монтессорі-педагогів. *Палітра педагога*. 2015. № 5. С. 10-13.
22. Гурковська Т. Вперше до дитсадка. *Дошкільне виховання*. 1998. № 11-12. С. 27-31; 1999. № 2. С. 35-38.

23. Гутова М. Ф., Веракса А. Практический психолог в детском саду. Пособие для психологов и педагогов. Москва : МОЗАИКА-СИНТЕЗ, 2012. 144 с.
24. Двинских Е. А. Взаимодействие воспитателя с родителями воспитанников. URL : <http://doshkolnik.ru/pedagogika/13689.html>
25. Дмитришина Н. Адаптація дітей раннього віку до перебування в ДНЗ. Семінар-тренінг для вихователів та помічників вихователів. *Психолог*. 2008. № 3. С. 7-10.
26. Долинна О., Низковська О. Батьки в дошкільному закладі: споживачі та гості чи партнери-однодумці? *Дошкільне виховання*. 2007. № 1. С. 6-8.
27. Дубовицкая Т. А., Щербакова О. И. Проблема психологической готовности личности к сотрудничеству. *Современные проблемы науки и образования*. 2012. № 3. URL : <http://www.science-education.ru/ru/article/view?id=6418>
28. Дуткевич Т. В. Дитяча психологія. Навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 424 с.
29. Жердева Е. В. Дети раннего возраста в детском саду (возрастные особенности, адаптация, сценарии дня). Ростов н/Д: Феникс, 2007. 192 с.
30. Заводчикова О. Г. Адаптация ребенка в детском саду: взаимодействие дошкольного образовательного учреждения и семьи: пособие для воспитателей. Москва: Просвещение, 2007. 79 с.
31. Заикина Е. Совместный досуг как одна форм работы с родителями. URL: <http://www.maam.ru/detskijsad/iz-opyta-raboty-sovmestnyi-dosug-kak-odna-64-form-raboty-s-roditeljami.html>
32. Захарова Н. Адаптація дітей до дитсадка. *Дошкільне виховання*. 2006. №4. С. 8-10.
33. Зимняя И. А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании. Авторская версія. Москва : Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. 40 с.
34. Калинина Р. Тренинг развития личности дошкольника: занятия, игры, упражнения. Санкт-Петербург : Речь, 2004. 160 с.

35. Кампов С. П. Співпраця сім'ї та дошкільного закладу у вихованні дітей. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота». 2016. Випуск 2 (39). С. 93-96.
36. Кирносова Н. Н. Взаимодействие воспитателей ДООУ с родителями. URL : <http://nsportal.ru/detskiy-sad/materialy-dlya-roditeley/2015/05/28/vzaimodeystvie-vospitateley-dou-s-roditelyami> (дата обращения 18.10.2017)
37. Кирюхина Н. В. Организация и содержание работы по адаптации детей в ДООУ: практическое пособие. Москва : Айрис-Пресс, 2006. 112 с.
38. Кисина Е. А. Работа педагога в период адаптации детей к ДООУ. URL : <http://festival.1september.ru/articles/628649/> (дата обращения 20.07.2020)
39. Кіяшко А. Просвітницький проект «Школа молодих батьків». *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2016. № 1. С. 48-55.
40. Кожина А. Психолого-педагогічна допомога родині в адаптації дитини до умов дитячого садка. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2010. № 6. С. 20-28.
41. Козак Н. Як вибрати дитячий садок. *Дошкільне виховання*. 2007. №1. С. 9-10.
42. Коломинский Я. Л., Панько Е. А. Учителю о психологии детей: книга для учителя. Москва : Просвещение, 1988. 190 с.
43. Коментар до Базового компонента дошкільної освіти в Україні: наук.-метод. посіб. / наук. ред. О. Л. Кононко. Київ : Ред. журн. «Дошкільне виховання», 2003. 243 с.
44. Конфліктологія : навч. посіб. / Л. М. Герасіна, М. П. Требін, В. Д. Воднік та ін. Харків : Право, 2012. 128 с.
45. Кочерга О. Психофізіологія дітей 1–3 років. Київ : Шкільний світ; Вид-во Л. Галіцина, 2006. 120 с.
46. Крутій К. Л. Освітній простір дошкільного навчального закладу: Монографія: У 2-х ч. Частина 1. Концепції, проектування, технології створення. Запоріжжя : ТОВ «ЛІПС» ЛТД, 2009. 320 с. (Бібліотека методиста дошкільного навчального закладу).

47. Кузьменко В. У. Зміст та організація роботи психолога дошкільного закладу: Методичні матеріали. Київ : Навчальні посібники, 1997. 40 с.
48. Куликова Л. М. Организация взаимодействия между воспитателями и родителями в адаптационный период. URL : <http://nsportal.ru/detskiy-sad/raznoe/2016/02/25/vystuplenie-na-pedagogicheskom-sovete-na-temu-organizatsiya> (дата обращения 15.07.2020).
49. Кураев Г. А., Пожарская Е. Н. Возрастная психология: курс лекций. Ростов н/Д: УНИИ валеологии РГУ, 2002. 146 с.
50. Лаврентьева Т. В. Психолог в дошкольном учреждении: Методические рекомендации к практической деятельности. Москва : Издательство «Гном и Д», 2004. 144 с.
51. Лапина И. В. Адаптация детей при поступлении в детский сад. Программа, психолого-педагогическое сопровождение, комплексные занятия. Волгоград : Учитель, 2013. 127 с.
52. Лебедева К. М. Педагогическая компетентность родителей дошкольников: структура и методики ее измерения в контексте личностного подхода. *Дошкольное воспитание*. 2014. №6. С. 84-93.
53. Левицька Г. М. Адаптація дітей раннього віку до дитячого садка. *Бібліотечка вихователя дитячого садка*. 2011. № 3. С. 76-91.
54. Лисенко Н. В., Криста Н. Р. Педагогіка українського дошкілля: У 3-х частинах. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2010. Ч. 2. 360 с.
55. Литвин І., Замедянська Т. Із думкою про дитину, або із чого починається процес адаптації. *Практичний психолог: дитячий садок*. 2015. № 5. С. 16-19.
56. Литвин І. Т. Взаємодія психологічної та методичної служб як запорука успішної адаптації новачків. *Практичний психолог: дитячий садок*. 2016. № 6. С. 42-48.
57. Лопухіна Т. В., Стягунова О. О. Технології навчання, виховання та розвитку дітей. Навчально-методичний посібник. Донецьк: Каштан, 2010. 146 с.

58. Лютова Е. К., Монина Г. Б. Тренинг общения с ребенком (период раннего детства). Санкт-Петербург : Речь, 2003. 176 с.
59. Мазур О. Адаптація малюків до умов дошкільного закладу. *Психолог*. 2006. № 39 (жовтень). С. 16-18.
60. Маценко Ж. Незабаром у дитячий садок. *Психолог*. 2003. № 17. С. 1-32.
61. Михайлицька О. І. Дитячий садок: перша школа життя. *Дитячий садок*. 2004. № 24. С. 5-6.
62. Мнацаканян И. А. Основные подходы к исследованию адаптации. URL : http://superinf.ru/view_helpstud.php?id=3386 (дата обращения 01.08.2020)
63. Морозова Е. И. Психологические подходы к изучению процесса адаптации детей раннего возраста. Санкт-Петербург : Речь, 2003. 274 с.
64. Наседкина Е. И. Дифференцированный подход в работе по повышению педагогической культуры родителей: автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.01. Москва, 1979. 19 с.
65. Науково-педагогічна майстерня: Науково-методичний посібник / За заг. ред. О.І. Чернишова, Т.Б. Волобуєвої. Донецьк : Витоки, 2008. 260 с.
66. Новейший энциклопедический словарь / ред. Е. А. Варшавская. Москва : Изд-во АСТ; Изд-во Астрель; ООО «Транзиткнига», 2004. 1424 с.
67. Новий тлумачний словник української мови: в трьох томах / укл. В. Яременко, О. Сліпушко. 2-ге вид. Київ : Аконіт, 2005. Т. 3: П-Я. 2005. 928 с.
68. Нуреева О. С., Шейнфельд З. І. Таємниці адаптації. Психологічні особливості дітей дошкільного віку. Третій рік життя. Харків : Вид. група «Основа», 2007. 160 с.
69. Педагогічні технології: теорія і практика. Курс лекцій [Текст]: навч. посіб. / під ред. М.В. Гриньова. Полтава: АС МІ, 2004. 180 с.
70. Перадзе О. В. Психолого-педагогические основы организации адаптации и организация адаптации детей к ДОУ. *Наука и Мир*. 2015. № 11 (27). С. 82-84.
71. Петровский А. В. Психология. Москва : Академия, 2002. 512 с.

72. Петровский А. В. Дети и тактика семейного воспитания. Москва : Знание, 1981. 188 с.
73. Пилюкова С. С. Формирование педагогической компетентности родителей приемных детей: дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.01. Самара, 2002. 200 с.
74. Піроженко Т. О. Спілкування дитини з оточенням як презентація особистісних досягнень. *Всеукраїнський науковий журнал «Мандрівець»*. 2007. № 6. Листопад-грудень. С. 76-82.
75. Політологічний енциклопедичний словник / уклад.: Л. М. Герасіна, В. Л. Погрібна, І. О. Поліщук та ін. ; за ред. М. П. Требіна. Харків : Право, 2015. 816 с.
76. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка : навч. посібник. Київ : Академвидав, 2006. 456 с.
77. Про дошкільну освіту: закон України від 11.07.2001 № 2628-III. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2628-14>
78. Програма розвитку дітей від пренатального періоду до трьох років «Оберіг» / науковий керівник А. М. Богущ. Тернопіль: Мандрівець, 2014. 160 с.
79. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі». У 2 ч. Ч. I. Від народження до трьох років / Аксьонова О. П., Аніщук А. М., Артемова Л. В. та ін. ; наук. керо. О. Л. Кононко. Київ : ТОВ «МЦФЕР-Україна», 2014. 204 с.
80. Програма розвитку та виховання дитини раннього віку «Зернятко» / науковий керівник О. Л. Кононко. Київ : Кобза, 2004. 192 с.
81. Пучкова Л. А. Взаимодействие ДОУ и семьи в условиях адаптации. URL : <http://doshkolnik.ru/adaptacia/4993-adaptaciya.html> (дата обращения 05.02.2020).
82. Роньжина А. С. Занятия психолога с детьми 2 – 4 лет в период адаптации к дошкольному учреждению. Москва : Книголюб, 2003. 72 с.
83. Свирская Л. В., Петрова Н. Г. Ты меня понимаешь? Взаимодействие

- взрослых с детьми раннего возраста. *Детский сад со всех сторон*. 2003. № 35-36. С. 2-33; С. 41-73.
84. Селина В. В. Развитие педагогической компетентности родителей детей раннего возраста в дошкольном образовательном учреждении: автореф. дис. на ... канд. пед. наук: спец. 13.00.01. В. Новгород, 2009. 20 с.
85. Словник української мови : в 11 томах / за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1970-1980. Т. 9. 1978. С. 520.
URL : <http://sum.in.ua/s/spivrobotnyctvo>
86. Словник української мови: в 11 т. / ред. колег. І.К. Білодід (голова) та ін. К.: Наукова думка, 1970-1980. Т. 4: І-М. 1970. С. 250.
URL : <http://sum.in.ua/s/kompetentnistj>
87. Смирнова Е. О. Детская психология: учебник. Москва : Кнорус, 2013. 280 с.
88. Соколовская Н. В. Адаптация ребёнка к условиям детского сада: управление процессом, диагностика, рекомендации. Волгоград : Учитель, 2008. 188 с.
89. Социальная адаптация детей в дошкольных учреждениях / под ред. Р. В. Тонковой-Ямпольской. Москва : Наука, 1990. 240 с.
90. Стреж Л. В. Сходинки адаптації дітей раннього віку. Київ : Шкільний світ, 2009. 128 с.
91. Теплюк С. Как подготовить малыша к детскому саду. *Дошкольное воспитание*. 1991. № 8. С. 58-60.
92. Терещенко І. А. Адаптація дітей раннього віку до перебування в ДНЗ. *Дитячий садок*. 2006. № 11. С. 4-6.
93. Тимофеева Л. Л. Проблема адаптации к ДООУ детей раннего возраста. *Дошкольная педагогика*. 2013. № 7. С. 6-10.
94. Трофимова О. В., Волкова Т. М., Галка Н. А. Организация успешной адаптации детей к дошкольному учреждению посредством создания целенаправленного комплекса мероприятий. *Педагогическое мастерство: материалы междунар. науч. конф.* Москва : Буки-Веди, 2012. 268 с.

95. Урунтаева Г. А. Дошкольная психология. Москва : Академия, 1997. 336 с.
96. Широкова Г. А. Справочник дошкольного психолога. Ростов н/Д : Феникс, 2004. 384 с.
97. Щиборовська Т. Центр соціально-педагогічної підтримки батьків та дітей раннього віку. *Педагогічний вісник*. 2005. № 3. С. 19-20.